

ONDERZOEK GELDERSE PAPIERNIJVERHEID

**ONDERZOEK GELDERSE
PAPIERNIJVERHEID**

april 1978

Page 10

100

ONDERZOEK GELDESEL

De onderzochte personen zijn: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

PAPIERMUNTSEL

De onderzochte personen zijn: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

De onderzochte personen zijn: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

De onderzochte personen zijn: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

De onderzochte personen zijn: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

over 1000

Inhoudsopgave.

	pagina
Inleiding	
I. Situatie en ontwikkelingstendenzen in de nijverheid.	1
II. Grondstofvoorziening van de papier- en karton- industrie.	7
III. De betekenis van de papier(verwerkende) industrie voor de werkgelegenheid in Gelderland.	12
IV. De enquête 1977.	
A. Enkele typeringen.	15
B. De enquête-resultaten.	
1. Analyse van de situatie.	19
2. Sektoren met bijzondere problemen.	32
3. Overzicht van de knelpunten.	49
V. Aanpak van enkele problemen.	
A. Werkgelegenheidsvraagstukken.	52
B. Opheffing van knelpunten.	54
C. Aanbeveling tot bestudering van enkele problemen.	54

[illegible]

Inleiding

De heren M. Pit en H. Vermeulen, leden van Provinciale Staten van Gelderland, hebben zich op 8 februari 1977 schriftelijk tot Gedeputeerde Staten van Gelderland gewend naar aanleiding van ingrijpende herstructureringsplannen voor de papierindustrieën in Apeldoorn, Renkum en Wapenveld van Van Gelder Papier. Daarbij drukten zij de wens uit op korte termijn meer en beter inzicht te verkrijgen in de situatie van alle ondernemingen c.q. vestigingen in de papier- en papierwarenindustrie in Gelderland; zij verzochten ter verkrijging van dit inzicht het E.T.I.G. de problemen te laten inventariseren en aanbevelingen te laten doen om de nadelige gevolgen van de reeds bekendgemaakte en eventueel nog te verwachten herstructurering van bedrijven voor de betreffende werknemers en de werkgelegenheid het meest efficiënt te kunnen bestrijden.

Medio april 1977 ontving het E.T.I.G. de opdracht van de provincie de problemen van de Gelderse papier- en papierverwerkende industrie en de daarvan sterk afhankelijke bedrijven te inventariseren. Bij deze inventarisatie zou naar de mening van Gedeputeerde Staten aan de volgende punten bijzondere aandacht dienen te worden besteed.

1. De ontwikkelingstendenzen in die bedrijfstak.
2. De gevolgen van deze ontwikkeling voor de werkgelegenheid.
3. De gevolgen van de recente ontwikkeling in deze bedrijfstak voor de sterk van de papier(verwerkende)-industrie afhankelijke bedrijven.
4. De mogelijkheden om in deze en andere bedrijfstakken compensaties te vinden voor de werkgelegenheid, die bij eventuele ongunstige ontwikkelingen bij een of meerdere bedrijven verloren gaat (zal gaan).
5. De vestigingsmogelijkheden voor nieuwe bedrijven in die gebieden/gemeenten waar een sterke terugloop van de werkgelegenheid op grond van de ontwikkeling in de papier(verwerkende)-industrie verwacht moet worden.
6. De mogelijkheden om eventuele gevolgen voor de werkgelegenheid tot een minimum te beperken.

Inmiddels waren de reorganisatieplannen van Van Gelder Apeldoorn op allerlei wijzen reeds in discussie gekomen.

Kalamiteiten elders bleken op korte termijn niet te vrezen; een typering van de situatie in de papier(verwerkende)-industrie op basis van (enquête)-onderzoek leek het E.T.I.G. derhalve mogelijk en waardevoller dan alleen een globale inventarisatie van problemen. Hierover werd uiteraard contact met de opdrachtgever onderhouden.

In verband met de bij het E.T.I.G. aanwezige capaciteit en gelet op de branche-deskundigheid bij het Landelijk Projekt Bedrijfsvoorlichting in Gelderland werd een deel van het werk in samenwerking met deze organisatie verricht, in het bijzonder door de heer ir. J.G. Overschie. Voor de enquêtes bij Apeldoornse bedrijven werd medewerking verkregen van de Stedebouwkundige Dienst voor de Oost-Veluwe; de heer P. de Roos verrichte het enquête-werk.

Waardevolle adviezen werden van vele zijden verkregen, in het bijzonder van het Distriktsbureau voor de Arbeidsvoorziening in Gelderland, de directeuren van de Gewestelijke Arbeidsbureaus, de heer W.A. Sanders (sekretaris) en de heer G.J. Wassink van de Industriekern Loenen/Eerbeek, de heer W.A. Wuyster, algemeen sekretaris van de Vereniging van Nederlandsche Papierfabrikanten en de heer ir. H.A. van der Meiden, directeur van de Stichting Industriebout.

Bijzondere dank is verschuldigd aan het bedrijfsleven voor de welwillende medewerking; in het bijzonder aan de heer ir. H. Vlam (directeur Van Gelder), de heer ir. G.W. Broens (directeur van een onderneming van Bührmann Tetterode N.V.), de heer ing. H. de Nooy (N.V. Nederlandse Gasunie) en de heer ir. L. van der Eijk (Milieu-adviseur Gelderse Kamers van Koophandel). Enkele opmerkingen van de zijde van de heer dr. ir. L.J. Groen (directeur G.O.M.) zijn in de tekst verwerkt.

De leiding van het onderzoek berustte bij de heer drs. C. Breedveld.

april 1978

Stichting Economisch Technologisch
Instituut voor Gelderland

I Situatie en ontwikkelingstendenzen in de papiernijverheid

De probleemstelling is in de opdracht, die wij in het voorgaande hebben overgenomen, globaal omschreven. Voor analyse van de vraagstukken is de kwalificatie "papiernijverheid" niet goed bruikbaar, onderscheid tussen papier- en kartonfabricage ¹⁾ en papierverwerking is voor beoordeling van situatie en ontwikkeling van de bedrijven in deze industrietak relevant.

De papier- en kartonindustrie omvat de fabricage van onbewerkte soorten zoals krantenpapier, verpakkingspapier en (massief) karton enerzijds en bewerkte papieren anderzijds (hieronder worden de gestreken soorten gerekend).

Tot de papierverwerkende industrie worden gerekend papierwaren, (golfkarton en) ruwe en veredelde kartonnages.

De ontwikkeling in de Nederlandse papier- en kartonindustrie in de zeventiger jaren kan als volgt worden weergegeven.

Aanvankelijk was er een duidelijk opgaande lijn in het volume van de afzet, die door de oliecrisis van 1973 zelfs werd geaccentueerd (voorraadvorming). In het laatste kwartaal van 1974 trad een daling van de afzet op gevolgd door produktiedaling in 1975 en gedeeltelijk herstel van produktie-volume en afzet in 1976. De prijsontwikkeling werd in 1975 zo onbevreemdend dat kostenstijgingen niet meer konden worden doorberekend.

De krantenpapierproduktie kwam in zodanige moeilijkheden dat alleen via drastische reorganisatie en overheidsparticipatie continuïteit van de Nederlandse produktie kon worden bereikt.

De afzet naar papiersoort heeft zich als volgt ontwikkeld:

zie tabel op blz. 2

1) Het onderscheid tussen papier en karton wordt gelegd bij een gewicht van 225 gram per m².

Afzet voor papier- en kartonfabrieken (x 1.000 t.)

Produktiestatistiek C.B.S. Papier- en kartonindustrie.

	1965	1970 ³⁾	1973	1974	1975
<u>Courantenpapier</u>	166	164	139	145	126
<u>Druk- schrijf- en tekenpapier en -karton (inkl. gestreken soorten)</u>					
- houthoudend	132	120	136	130	100
- houtvrij	190	350	409	439	277
<u>Verpakkingspapier en -karton w.v. strokarton 225 gr./m² en ></u>	391	837	910	928	721
- beplakt	.	114	72	63	33
- onbeplakt	.	105	62	57	53
stropapier t/m 224 gr./M ²	.				
grijspapier t/m 224 gr./M ²	127	144	137	138	121
grijskarton 225 gr./M ² en >					
- onbeplakt	13	69	104	126	90
- beplakt	.	66	94	101	92
sulfiet papier en vetdicht pap.	. ²⁾	46	35	33	37
duplex-triplex- en multiplex-papier en -karton	61 ¹⁾	103	160	156	123
kraftpapier en imitatiekraft-papier		83	98	93	59
semi-chemicalpapier	190	78	80	76	49
overige pakpapiersoorten		29	47	65	62
overige pakkartonsoorten			21	20	12
<u>Hygiënische- en sanitaire papiersoorten</u>		66	75	84	80
<u>Overige speciale papier- en kartonsoorten</u>	68				
		16	32	34	25
Totaal	947	1.553	1.701	1.760	1.329

1) = geen gegevens

1) exkl. triplex en multiplex.

2) Mogelijk opgenomen in de groep ov. pakpapier - pakkarton soorten.

3) Inkl. papiergrondstoffen fabrieken

<u>Industriële verkopen (mln. gld.)</u>	<u>1974</u>	<u>1975</u>	<u>1976¹⁾</u>
1. Grafisch papier en karton	993.9	776.8	994.9
2. Verpakkingspapier- en karton	781.5	599.0	643.1
3. Hygiënische en sanitaire papier-soorten	85.9	89.3	95.9
4. Overige speciale pap.-en kartonsoort.	59.6	49.1	12.0
5. Overige produkten en dienstverle-ning	59.1	27.4	20.6
6. Totaal	1980	1.541.6	1.766.4

1) voorlopige cijfers.

In de hoofdgroepen domineert verpakkingspapier en -karton. Opvallend is de recente relatieve stabiliteit van de afzet in de sektor hygiënische, sanitaire en overige papieren terwijl sedert de zestiger jaren duidelijk kenmerken van een groeisektor naar voren kwamen als gevolg van het toenemende gebruik van tissues, keukenrollen, zakdoeken, laboratoriumjassen, tafel- en beddegoed voor éénmalig gebruik en in de sektor overige door de toename van de industriële papieren zoals ponskaarten, fotopapier, plakband etc. Binnen de papier- en kartonindustrie is sprake van een grote diversiteit van bedrijven naar bedrijfsgrootte, branche, integratie met verwerkingsbedrijven en zelfstandigheid (concernvorming).

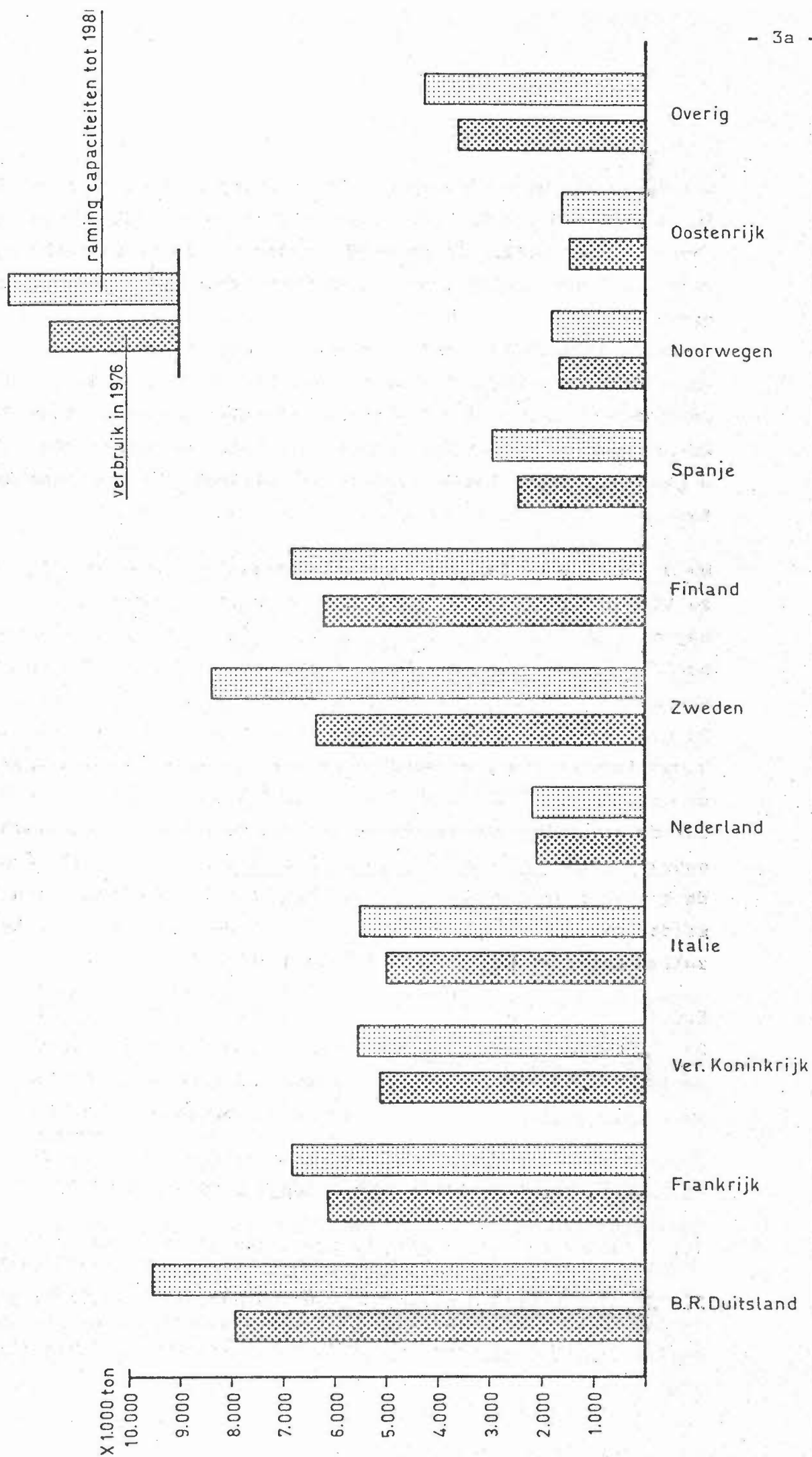
De produktie is kapitaalintensief, door toenemende automatisering en mechanisering nam het aantal werkenden af en nam de produktie in de periode 1970 t/m 1974 toe, zelfs meer dan in andere landen van Europa; de fabrieken in Nederland hebben gemiddeld een grotere omvang. De recente stijging van het aandeel van diverse kosten en de daling van de marge voor o.a. afschrijvingen en bedrijfsresultaat was als volgt (produktiestatistiek C.B.S.).

Kostenopbouw van papier- en kartonfabrieken in procenten van de produktie

	1973	1975
Grond- en hulpstoffen	48.7	51.0
Energie	4.7	7.3
Verpakkingsmiddelen	1.4	1.4
Verbruik	54.8	59.7
Arbeidskosten	25.8	29.1
Overige kosten, afschrijving en bedrijfsresultaat	19.4	11.2
Waardeverschil	45.2	40.3
Produktie	100.0	100.0

De investeringen in de periode 1970 - 1975 konden ongeveer uit afschrijvingen betaald worden, de Nederlandse papier- en kartonindustrie investeerde in de periode 1970 - 1974 gemiddeld minder dan de E.E.G.-concurrenten en deze investeringen bedroegen bovendien voor een deel waterzuiveringsapparatuur. Volgens schattingen van industriële zijde zal tot 1980 alleen al f 250 miljoen (prijzen 1975) in deze apparatuur geïnves-

Het papier- en kartonverbruik in 1976 en de vewachte groei van capaciteiten tot 1980 (West en zuid Europa O.E.C.D. cijfers)

teerd moeten worden (de totale investeringen in de periode 1970 - 1975 in de papierindustrie bedroegen gemiddeld f 100 miljoen per jaar). Investeringsen zullen in de nabije toekomst primair waarschijnlijk op vervanging worden gericht, hoewel daarvan veelal tevens uitbreiding het gevolg is.

De rentabiliteit laat duidelijk veel te wensen over:

Volgens het landelijk structuuronderzoek was deze in 1970 nog geen 2%, in 1975 werd het gemiddelde resultaat zelfs negatief. Voor de olie-krisis hadden de bedrijven een gezonde balansstructuur, het eigen vermogen was ruim de helft van het balanstotaal. Door de slechte resultaten en de inflatie is de positie nadien verslechterd¹⁾.

De uitbreidingen in de Europese papiersektor waren nadelig voor de bezetting van de Nederlandse papier- en kartonindustrie.

Wegens ontbreken van coördinatie bij de investeringen is verdere uitbreiding zonder meer mogelijk, waarbij gewezen kan worden op concurrentie van geïntegreerde bedrijven die pulp en papier vervaardigen.

De groei van het papierverbruik zal naar verwachting in de nabije toekomst iets afnemen, er wordt niet meer gerekend met groeipercentages van 6 à 7% per jaar, doch eerder met 2 à 3%. Volgens O.E.C.D.-cijfers zal de toeneming van die capaciteit in de E.E.G. tussen 1978 en 1980 ongeveer 12% zijn, die van de overige Europese landen 19% (waarvan bij de grootste producenten verreweg het hoogste groeitempo aan Zweden wordt toegedacht (32%)), zodat in 1980 de volgende capaciteiten zullen ontstaan (x 1.000 ton) (zie grafiek 1).

E.E.G.	31.152	waarvan Nederland	2.147
Overig Europa	24.256	waarvan Zweden	8.385
		waarvan Finland	6.825
		waarvan Noorwegen	1.790
		totaal Scandinavië	17.000

De capaciteitsuitbreiding in het topjaar 1974 was 6%²⁾.

- 1). Gegevens in het voorgaande zijn ontleend aan "Bedrijfstukken verkend 1977", deel 6, publikatie van het Min. van Economische Zaken 1977.
- 2). In de sectoren ongestreken houtvrij papier en sanitair papier wordt grote Europese overcapaciteit gesignaleerd, op de pakpapiermarkt is de Europese overcapaciteit 15 à 20% (volgens Van Gelder).

De Nederlandse papier- en kartonindustrie dekte in 1974 88% van het Nederlandse verbruik. In Scandinavië en Canada overtreft de produktie verreweg het verbruik; de papier- en kartonproduktie in % van het eigen verbruik was in 1974 als volgt in de relevante gebieden:

Nederland	88
E.E.G.	76
Noorwegen, Zweden, Finland	376
Canada	300
U.S.A.	93

De problemen bij de papierverwerkingsbedrijven zijn van andere aard. Zij hebben veelal geen concurrentie van veraf gelegen bedrijven te duchten omdat het transport dit niet toelaat en zij verkeren in de gunstige omstandigheid dat zij in direkt kontakt staan met de afnemer en dus uitstekend op zijn wensen kunnen reageren. Bij de fabricage van het basismateriaal (bijvoorbeeld golfkarton) kan goed van binnenlandse grondstof (oud papier) gebruik gemaakt worden. Belangrijk in het verbruik zijn componenten zoals grijspapier en -karton en duplex/triplex karton. De produktie is veel minder kapitaalintensief; dit heeft ook ten gevolge dat in kleinere eenheden wordt geproduceerd dan in de papierindustrie, doch tevens is er op een aantal gebieden sprake van overkapaciteit¹⁾. De afzet van de Nederlandse papierverwerkende industrie was in 1975 als volgt (in miljoen guldens).

Papierwaren	947
Golfkarton	502
Kartonnages	512
Drukwerk	20
Overige produkten	69
Loondienst	15
Totaal	2.065

De fluktuaties in de afzet in de jaren daarvoor werden hoofdzakelijk bepaald door prijsstijging (1973/'74, grondstoffen) en daling van de afzetwaarde (1974/'75).

1). Overkapaciteit is er bij massief karton, golfkarton en in de sektor vouwkartonnages.

Ongeveer 24% van de afzet was bestemd voor buitenlandse afnemers (primair de omliggende landen).

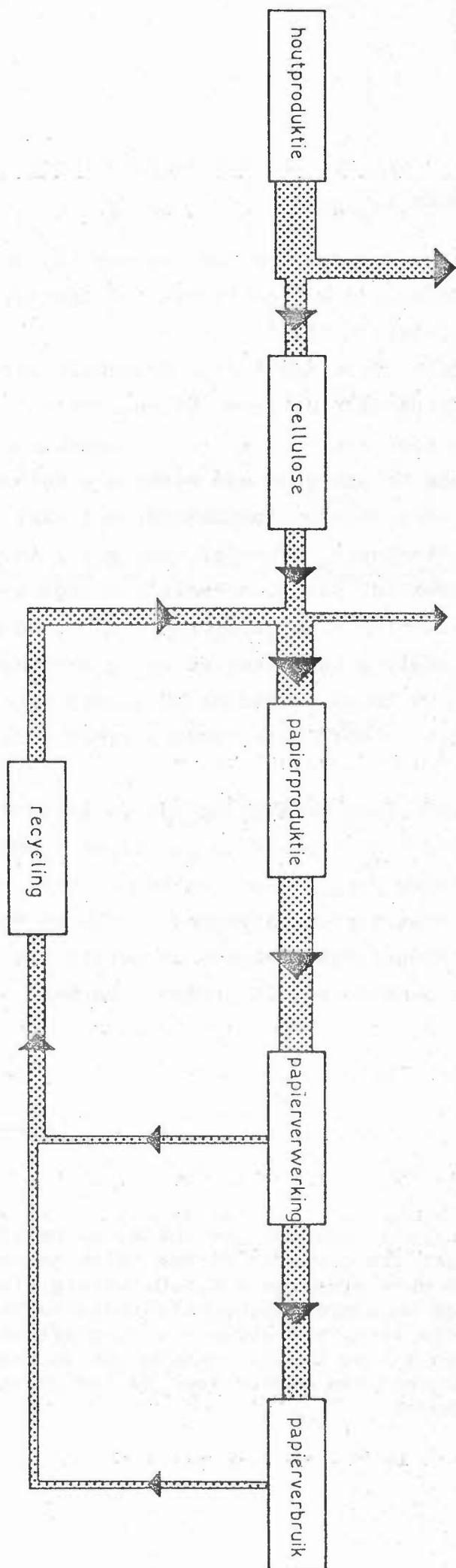
De arbeidskosten in de verwerkingsbedrijven maakten een steeds groter deel uit van de toegevoegde waarde (1970 - 57% en 1975 - 63.5% van het zogenaamde waardeverschil).¹⁾

De stijging is ten dele veroorzaakt door produktie met steeds meer bewerkingen waardoor de arbeidskosten stegen. Weliswaar is veel handarbeid vervangen door machines en is hoogwaardiger kwaliteit veelal overwegend toe te schrijven aan machinale methodes, doch er zijn eveneens veel werkzaamheden toegevoegd, met name assemblagewerk (bijvoorbeeld interieurs, deksels, vensters), soms met niet-bedrijfsverwante produkten. Van fundamentele wijzigingen in het produktie-proces kan eigenlijk niet gesproken worden. Door ongunstige conjuncturele ontwikkeling kan zeker de vraag naar hoogwaardige kwaliteiten onder druk komen te staan; bij enkele bedrijven in de papierverwerkende sektor werd deze tendens reedsesignaleerd.

In de zeventiger jaren werd de stijging van de toegevoegde waarde steeds meer beïnvloed door loonstijgingen die de produktiviteitsstijging overtroffen. In de papierindustrie kunnen door het uitwijken uit de bulk-sektor naar gespecialiseerde produkten de problemen verschoven worden, zonder dat hiermede in totaliteit fundamentele oplossingen voor de overkapaciteit gevonden worden.

- 1). Hoewel niet expliciet door de geënquêteerde bedrijven gerapporteerd, is in meerdere gevallen de opmerking gemaakt dat de - overigens ook vaak afwezige - C.A.O. weinig steun geeft voor een doorzichtige en realistische beloningsstructuur. Die bedrijven, die te maken hebben met de grafische C.A.O., vermelden bovendien dat de C.A.O. onvoldoende is aangepast en hierdoor belemmerend kan werken voor de technologische en sociale ontwikkelingen.

Productieproces hout → cellulose → papier

II. Grondstofvoorziening van de papier- en kartonindustrie.

Het verwerkingsproces van papier kan als volgt geïllustreerd worden (zie tekening 1).

Enig inzicht in de voorziening met eigen grondstoffen verkrijgt men door de houtpulpproduktie en de winning van oud papier te relateren aan de papier- en kartonproduktie.

De cijfers van de aandelen van houtpulp en oud papier zijn als volgt (in volume-procenten).

	<u>Houtpulp</u>	<u>Oud papier</u>	<u>Totaal</u>
Nederland	11 ¹⁾	52 ²⁾	63
E.E.G.	23	40	63
Noorwegen, Zweden, Finland	144	6	150
Canada	145	6	151
U.S.A.	75	24	99

Oud papier is steeds belangrijker geworden als grondstof voor de papierindustrie. Hierbij zijn diverse factoren van betekenis; wij noemen

1. de problemen die gepaard gingen met het verkrijgen van geïmporteerde grondstoffen tegen acceptabele prijzen;
2. de vervanging van de binnenlandse grondstof stro voor de massief kartonfabrikage;
3. de mogelijkheid oud papier te ontinkten.

Het Van Gelder krantenpapierprojekt te Renkum zal een vraagimpuls naar oud-papier opleveren. De prijs die door Van Gelder geboden kan worden wordt door enkele Gelderse bedrijven in de papierverwerkende industrie als hoog beoordeeld op grond van de prijsstelling in de courantenpapiersektor.

Overheidssteun aan de voorraadverming van oud papier beoogt stabilisering van de oud-papiermarkt en daarmee een prijspeil waardoor ook bij slechtere conjunctuur de inzameling van oud-papier zo lang mogelijk gekontinueerd kan worden.

- 1). De industriële behoefte aan houtslip alleen wordt voor 40 à 50% uit het binnenland gedekt.
- 2). Voor karton alleen is het aandeel reeds tussen 80 en 90%.

Tegen de concurrentie van geïntegreerde bedrijven in de houtproducerende landen zullen de minder bevoorrechte Europese landen -o.a. Nederland- zich wapenen door bijvoorbeeld de oud-papierquote in de produktie op te voeren en/of uit te wijken naar produktie van specialistische papiersoorten en toepassingen.

Enkele belangrijke vraagstukken samenhangend met de grondstofvoorziening zijn:

1. Problemen van het relatieve kostenniveau in de nabije toekomst. Op de invoer van grondstoffen wordt in E.E.G.-verband geen invoerrecht geheven; het is voor de industrie uiteraard van groot belang op de voordeligste wijze over grondstoffen te beschikken. Op papier zelf worden wel invoerrechten geheven. Ten opzichte van Europese concurrenten (zg. verdragslanden, o.a. Scandinavië) is het tarief 8%, dit zal in 1984 volgens voornemen tot 0% worden verminderd.

Ten opzichte van de U.S.A., Canada en Oost Europa gelden verschillende tarieven: 8½% voor kraftpapier en 12% voor de rest. Het is nog de vraag hoe de afbouw zal geschieden (Tokio-ronde).

Wat de derde wereld betreft kan worden opgemerkt dat voor Brazilië reeds het 0-tarief geldt. Dit land kan zich tot een steeds belangrijker grondstoffenland ontwikkelen. (Groot areaal en klimatologisch gunstige groeiomgankelijkheden, lage lonen).

Vergelijking van de produktiekosten van geïntegreerde bedrijven¹⁾ in Scandinavië en niet-geïntegreerde bedrijven in Nederland die bulkprodukten vervaardigen leert dat deze thans gemiddeld ongeveer gelijk zijn ten gevolge van de invoerrechten die het nadelige effect van de hoge kosten van grondstoffentransport (eerst drogen en na transport oplossen van cellulose) van de niet-geïntegreerde bedrijven (t.o.v. de invoer van bulkpapier) in belangrijke mate tenietdoen.

¹⁾ Bedrijven die pulp- en papier(produkten) vervaardigen

Het vervallen van invoerrechten betekent dat geïntegreerde bedrijven een goede kans krijgen tot verdere marktpenetratie in de E.E.G.

Bij de concurrenten moeten uiteraard de Scandinavische landen genoemd worden doch ook de U.S.A. (waardedaling U.S.-dollar en tot voor kort matig inflatieniveau), Canada en Oost-Europa (prijsconcurrentie, politieke prijzen).

2. Problemen van de grondstofvoorziening op lange termijn.

De aanvoer van pulp op de wereldmarkt is thans groot. Vooral door de U.S.A. en Canada wordt het tegen lage prijs aangeboden, waardoor de Scandinavische landen op deze markt terrein verloren. Het aandeel van de Scandinavische pulpproducenten daalde van 60 % in 1973 tot 49 % in 1976. Zweden met name steunde de voorraadfinanciering. Op den duur zal de houtproduktie op de wereld zonder bijzondere maatregelen onvolgende zijn om het toenemende verbruik van papier (produkten) bij te houden, ondanks bepaalde contraire tendenzen (vergroting bosareaal, produktiebevorderende maatregelen etc.) en ondanks het feit dat het houtverbruik voor de papierindustrie slechts een ondergeschikt deel van de wereldhoutproduktie uitmaakt.

Uit bedrijfseconomisch oogpunt is het zinvol de houtproduktie in de E.E.G. te aktiveren o.a. ten behoeve van de belangen van de papier (verwerkende) industrie, indien hiermede wordt bevorderd dat de grondstofvoorziening tegen concurrerende prijzen kan worden verzekerd ¹⁾.

Over dit aspekt kan anders worden gedacht indien men andere waarden laat prevaleren, zoals in kringen van natuurbeheer hier en daar geschiedt. Als er in deze kringen wordt gewezen op de onbevredigende rentabiliteit van de houtproduktie in Nederland moet niet uit het oog worden verloren dat de financiële steun die aan de landbouw wordt gegeven de steun aan de bosbouw aanzienlijk overtreft. De kans moet reëel worden geacht

1) De behoefte aan uitbreiding van het bosareaal is voor Nederland tot 2000 op 100.000 à 200.000 hectare te stellen (zie Nota Landelijke Gebieden, derde nota R.O. en de Struktuurnota Bosbouw (Ministerie van Economische Zaken)).

dat op den duur de houtbehoefte niet meer tegen redelijke prijzen via import gedekt kan worden, de eigen behoefte van de exportlanden (ook in de zg. ontwikkelingsgebieden) stijgt. Indien men er op basis van economisch-strategische overwegingen vanuit gaat dat in Nederland én in de E.E.G. de papierindustrie moet blijven bestaan, dient de houtproduktie bevorderd te worden.

Ook in Gelders verband zou overwogen kunnen worden in hoe verre landbouwgronden op aanvaardbare wijze beter produktief zouden kunnen worden gemaakt ten behoeve van de bosbouw. Van deskundige zijde¹⁾ werd ons medegedeeld dat voor een uitkering van het Ontwikkelings- en Saneringsfonds gronden (buiten de ruilverkavelingsgebieden) door veranderde bestemming (dus in de bosbouwsektor) niet verkocht behoeven te worden; derhalve zouden bosbouwactiviteiten op grond van deze overweging bij de agrariërs gepropageerd kunnen worden. Door het bos op de Veluwe onder de bestemming natuurgebied te laten vallen wordt de houtproduktie geschaad, de Veluwe dekt 2% van de nationale behoefte aan hout(produkten) voor alle doeleinden, in feite 230.000 m³ hout.

Bovendien moet er op worden gewezen dat houtopbrengsten de enige permanente inkomsten van betekenis zijn voor de bosbouw. Bevordering van houtproduktie ten behoeve van de papierindustrie zou kunnen zijn tijdelijke bebossing door de gemeenten van gebieden die voor latere uitbreiding van bebouwing bedoeld zijn. Onderzoek van de mogelijkheden hiervan is derhalve aan te bevelen.

3. Problemen van (de organisatie van) afvalverwerking.

Het gebruik van houtafval door de papierindustrie is een zaak die aandacht behoeft. In feite gaat het hierbij niet alleen om technisch-organisatorische problemen, doch zeker is ook een economisch aspekt in het geding: kan hiermede een papiergrondstofvoorziening tegen acceptabele prijzen

1) Ir. H.A. van der Meiden; Directeur Stichting Industriehout

worden bereikt? Door het Ministerie van Economische Zaken en de papierindustrie is een houtproduktie-onderzoek gevestigd en is gevraagd aan het Adviesbureau Arnhem (Heide-Mij.).

4. Uit een oogpunt van grondstofvoorziening is van betekenis dat de voorziening met oud-papier zo goed mogelijk funktioneert. Op dit gebied zijn er bij de papiernijverheid momenteel zorgen. De mogelijkheid dat via subsidiëring van de overheid de V.A.M. te Wijster het afval massaal zal scheiden en verwerken wordt zeker niet toegejuicht. De kwaliteit oud-papier die aldus is te verkrijgen wordt van onvoldoende kwaliteit voor de papierindustrie geacht.

Het zou betreurd worden indien de oud-papierhandel die door de papierindustrie de gevraagde kwaliteiten levert zou verdorren; juist in tijden van lage oud-papierprijzen is een dergelijke ontwikkeling zeker mogelijk. Het dient te worden voorkomen dat een dergelijke situatie ontstaat; uitval van de aanvoerlijnen van oud papier (ophalen en handel) is waarschijnlijk niet meer ongedaan te maken. Tegen de achtergrond van de eerder geuite verwachting van ernstige grondstofschaarste voor de papierindustrie in de toekomst zou dit een moeilijk te accepteren ontwikkeling zijn.

Ook op dit vraagstuk komen wij in Gelders verband nog terug. Wij vermelden nog dat naar verwachting de oud-papier quote in de grondstofvoorziening van de papierfabrieken in 1978 zal toenemen tot ongeveer 62%.

III. De betekenis van de papier(verwerkende) industrie voor de werkgelegenheid in Gelderland.

De ontwikkeling in vergelijking met de gehele Gelderse industrie was als volgt (Bronnen: A.I.S.-C.B.S. en P.W.E.¹⁾):

Jaar	Gehele industrie		Papier(verwerkende) industrie	
	aantallen werkenden	indices	aantallen werkenden	indices
1965	132.203	100	9.842	100
1970	131.570	99.5	9.326	94.8
1975	117.413	88.8	8.872	90.1
1976 ²⁾	112.148	84.8	8.369	85.0
1977	+ 109.670	+ 83	+ 7.950	+ 80.7

De papier(verwerkende) industrie is geconcentreerd op de Veluwe en daarin is de laatste tijd op het gebied van de werkgelegenheid nauwelijks verandering gekomen. Het Veluwse aandeel daalde slechts van 76.5% in 1965 tot 75% in 1975.

Sedert 1974 is er een duidelijke teruggang in de werkgelegenheid te constateren, met een verloop van ongeveer 600 werkenden, overwegend mannen.

Het aantal werkende vrouwen in de papier(verwerkende) industrie is ruim 7% van het totale aantal werkenden, een aandeel dat in de loop der jaren geleidelijk is afgenomen: in de vijftiger jaren was het aandeel omstreeks 14% van het totale aantal werkenden, in 1965 was het aandeel gezakt tot 12%³⁾.

Deze daling was veel sterker dan in de Gelderse industrie gemiddeld; het aandeel werkende vrouwen bewoog zich in de vijftiger en zestiger jaren om de 17% en daalde tot 13% in 1970.

Het aantal papier(verwerkende) industrieën schommelde in de vijftiger jaren tussen de 40 en 50, nam vervolgens toe tot 64 in 1966 en daalde daarna tot 54 in 1971 en bleef tot 1976 konstant. Deze ontwikkelingstendens loopt in grote lijnen parallel met die in de gehele Gelderse industrie.

¹⁾ A.I.S./C.B.S. = Alg. Industriestatistiek van het C.B.S.
P.W.E. = provinciale werkgelegenheidsenquête.

²⁾ Met ingang van 1977 gewijzigde A.I.S.-registratie.

³⁾ De relatief grote terugloop kan samenhangen met het verdwijnen van kleine bedrijven en met de toenemende kapitaalintensiteit van de grote bedrijven.

In de papier(verwerkende) industrie was in de vijftiger jaren de werkgelegenheid voor mannen $\pm$ 7% van het totale aantal in de Gelderse industrie, dit aandeel liep op tot ongeveer 8% in de zestiger jaren en werd tot 1976 op dit niveau gehandhaafd met een lichte neiging tot dalen.

Het aantal bedrijven in de papier(verwerkende) industrie in de vijftiger en zestiger jaren bedroeg op de Veluwe gemiddeld 67% van het totaal aantal bedrijven in de papier(verwerkende) industrie in Gelderland; in het begin van de zestiger jaren daalde het aandeel tot gemiddeld 58%, welk niveau daarna stabiel bleef. Het totale aantal bedrijven in de papier(verwerkende) industrie op de Veluwe steeg van 27 in 1951 tot 43 in 1960 en daalde vervolgens tot 32 in 1976, dus ongeveer het oude niveau.

Het personeelsbestand in de papier(verwerkende) industrie bleef vanaf de vijftiger jaren konstant voor $\frac{3}{4}$ op de Veluwe gekoncentreerd.

Het aandeel van de Achterhoek in het totale aantal bedrijven in de papier(verwerkende) industrie is toegenomen van 20 à 25% in de vijftiger jaren tot 30% in 1976. Het absolute aantal nam toe van 11 tot 16.

De werkgelegenheid in de Achterhoekse papier(verwerkende) industrie t.o.v. de Gelderse papierindustrie is sinds 1950 opgelopen tot het huidige niveau (1976) van 15%.

Het aantal bedrijven in de papier(verwerkende) industrie in het Rivierenland steeg van 11% van het Gelders totaal in de vijftiger jaren tot 13% in 1976. Het absolute aantal nam toe van 5 naar 6. De werkgelegenheid daalde van 13% van het Gelders totaal in 1950 tot 9% in 1976.

Het procentueel aandeel van de werkgelegenheid in de papier(verwerkende) industrie in de totale industriële werkgelegenheid per economisch-geografisch gebied en per streekplangebied heeft de volgende ontwikkeling doorgemaakt (zie overzicht op pg. 14).

	<u>1956</u>	<u>1966</u>	<u>1976</u>
Randmeerkust	-	3	1
Oost-Veluwezoon	21	28	27
Gelderse Vallei	2	3	2
Streekplangebied Veluwe	13	17	15
Oude IJsselstreek	1	2	2
Oost-Achterhoek	3	4	5
Gebied Zutphen	11	9	10
Streekplangebied Oost-Gelderland	4	4	5
Zuid-Veluwezoon	6	7	5
Liemers	-	-	2
Oost-Betuwe	-	-	1
Rijk van Nijmegen	5	5	5
Streekplangebied Midden-Gelderland	5	5	5
Land van Maas en Waal	-	-	-
West-Betuwe	-	-	-
Bommelerwaard	-	-	-
Streekplangebied Rivierenland	-	-	-
GELDERLAND	6	8	8

Het meest opvallende is het grote aandeel in het personeelsbestand op de Oost-Veluwezoon: ruim een vierde deel. Sedert 1966 daalt dit aandeel enigszins evenals in het gehele streekplangebied Veluwe.

De Nederlandse papierindustrie is gekoncentreerd in Gelderland, Groningen en Noord-Holland (Velsen - Wormer) en enige concentraties in Limburg bij Maastricht (KNP).

Op het gebied van investeringsfaciliteiten en tarieven zijn er grote verschillen; Gelderland neemt dan een ongunstige positie in.

IV. De enquête 1977.

De enquête bij de papier(verwerkende) industrie werd overwegend in de tweede helft van 1977 en de maanden januari en februari 1978 gehouden.

Het totale bestand telde 57 bedrijven en enkele toeleverende activiteiten.

Een viertal bedrijven had een zodanig specifiek karakter dat de problematiek niet relevant voor deze rapportering geacht kan worden (bijvoorbeeld fabricage van spoorkaartjes of overwegend groothandelsbedrijf).

Van 6 bedrijven is geen antwoord verwerkt: een tweetal verkeerde op de rand van faillissement en een viertal kon of wilde vóór de afsluiting geen gegevens verstrekken, dit waren kleinere bedrijven in de papierverwerkende sektor.

Over in totaal 47 bedrijven werden gegevens verwerkt, waarvan 9 overwegend gekombineerd met het Gelderse hoofdbedrijf of nevenvestiging.

A. Enkele typering.

De bedrijven kunnen in verband met de economische vraagstukken globaal als volgt worden ingedeeld naar concern-verband.

Indeling naar concern-verband.

1. De Van Gelder vestigingen (papierfabrieken) (Renkum I & II, Wapenveld en Apeldoorn)¹⁾.

2. De Bührmann-Tetterode-bedrijven.

Papierindustrie: Papierfabriek Doetinchem.

Papierverwerkend: Celtona - Zelhem.

(4e divisie) Edelpapier - Doetinchem.

Papier - Metaal - Zutphen.

Gelria - Barneveld.

Besin - Ermelo.

De Zeeuw - Eerbeek

Pillo-Pak - Eerbeek.

1). Van Gelder Papier is gelieerd met Crown Zellerbach U.S.A.

3. KNP-bedrijven. Papierfabrieken: Gelderland-Tielens, Nijmegen.
Verenigde Papierfabrieken, Eerbeek.

Papierverwerkend: Kartonnagefabriek "Volharding",
Elburg.

KNP is gelieerd met Mac Millan Blaedel, Canada.

4. Papierfabriek "De Hoop", onderdeel van Reed International Ltd.
International Londen.

5. Sweetheart Monocon, Groenlo (dochter van Maryland Cup Corporation, U.S.A.).

6. Mogendorff, Zevenaar (Litton Business Systems Holland te Amersfoort, dochter van Litton Industries, U.S.A.).

7. Overige ondernemingen met soms losse bindingen.

Van de totale bezetting in de papier(verwerkende) industrie in Gelderland van $\pm$ 8.400 personeelsleden in 1976 werkten er bijna 5.000 (situatie vóór afvloeiing Van Gelder Apeldoorn) in concerngebonden bedrijven.

De beslissingsmacht betreffende de koers die de bedrijven voor de toekomst kunnen uitzetten is dus duidelijk in een aanzienlijk deel van de bedrijven in principe aan beperkingen onderhevig die buiten de vestigingsplaats liggen.

Indeling naar geografische concentratie.

De belangrijkste gemeentelijke concentraties in de papiernijverheid zijn:

1. Apeldoorn, met ruim 1.800 arbeidsplaatsen (vóór afvloeiing bij Van Gelder) in 1977.
2. Brummen (de kern Eerbeek), met in de papier(verwerkende) industrie bijna 2.300 arbeidsplaatsen.
3. Renkum, met ruim 900 arbeidsplaatsen in de papierverwerkende industrie.

4. Kleinere concentraties: Heerde (Wapenveld) en Nijmegen.

Het Apeldoornse bedrijf Lona is in Loenen gelegen, zodat naar kernen gezien gesproken kan worden van het papierindustrie-komplex Eerbeek/Loenen.

De afhankelijkheid van de industriële werkgelegenheid is het sterkst in de gemeenten Brummen, Heerde en Renkum, waar respectievelijk 72, 49 en 47% van de lokale industriële werkgelegenheid in de papier(verwerkende) industrie gekoncentreerd is.

Indeling naar papier- en papierverwerkende activiteiten.

Papierfabrieken zijn (per vestiging geteld).

1. Van Gelder Papier Apeldoorn.
2. Van Houtum & Palm, Apeldoorn.
3. Van Houtum & Palm, Ugchelen.
4. Van Gelder Papier Renkum I.
5. Van Gelder Papier Renkum II en III (Courantenpapier)¹⁾.
6. Van Gelder Papier Wapenveld.
7. Schut Heelsum.
8. Gelderland-Tielens Papierfabrieken B.V., Nijmegen.
9. Papierfabriek Doetinchem.
10. Verenigde Papierfabrieken, Eerbeek.
11. Hens Papier, Eerbeek.
12. Papierfabriek "De Hoop", Eerbeek (gedeeltelijk).
13. Papierfabriek Coldenhove, Eerbeek (gedeeltelijk).
14. Lona, fabriek Voorsterweg Loenen (gedeeltelijk).
15. Jan van Delden, Vaassen (gedeeltelijk).

De nummers 12, 13, 14 en 15 zijn gekombineerd met papierverwerking; in laatstgenoemde sektor ligt het hoofdaccent.

Van de ongeveer 51 papier(verwerkende) bedrijven in Gelderland zijn er + 40 werkzaam in de sectoren golfkarton, kartonnages en papierwaren zoals enveloppen, etiketten en papieren zakken. Een negental bedrijven is geklassificeerd in de grootteklasse

1) Fabriek IV is in aanbouw.

10-20 arbeidskrachten, 10 in de klasse 20-50 arbeidskrachten, 10 in de sektor 51-100 arbeidskrachten, 5 in de klasse 101-200, 5 in de sektor 201-500 en tenslotte 1 in de klasse groter dan 500. De gemiddelde bedrijfsgrootte is dus aanzienlijk kleiner dan in de papierindustrie, waar de grootste kapitaalintensiviteit en werkgelegenheid is.

Voor een globale indeling van het assortiment verwijzen wij naar bijlage I.

Van de industrie in Loenen en Eerbeek zijn er twee in de sektor papierproduktie werkzaam (Verenigde Papier, Hens Papier), 3 behoren tot de sektor produktie- en verwerking (De Hoop, Coldenhove, Lona), 5 alleen tot de sektor verwerking (De Zeeuw, Pillo pak, Schut Supérieur, Slijkhuis en Sanders).

Het accent ligt in Eerbeek/Loenen op de verwerkende sektor met traditioneel een sterke marktpositie, met name door inventiviteit t.o.v. de wensen van de afnemers, waarmee men direkte kontakten kan onderhouden.

Een tweede sterkte-faktor is dat veel binnenlandse grondstof wordt verwerkt (oud papier en gedeeltelijk hout).

Een derde voordeel is dat kwetsbare produkten (golfkarton!) door de centrale ligging slechts over betrekkelijk geringe afstanden naar de afnemers vervoerd behoeven te worden.

Een vierde sterkte-faktor is tot dusver de gunstige situatie op het gebied van de waterhuishouding: prima grondwater en een goed afvoersysteem door gekombineerde lozing (Industriewater B.V.) op Rijkswater, waaraan 5 bedrijven deelnemen.

Vermeldenswaardige ontwikkelingstendenzen in Eerbeek/Loenen zijn:

- opkomst kunststofprodukten als aanvulling op het assortiment en als konkurrent van de papierprodukten;
- stimulans door toenemende voorverpakking van produkten;
- stimulans door opkomst van displays (stellingen);
- bij toeleveranciers in de metaal-en elektrotechnische industrie (mede door technologische veranderingen) aanzienlijke verbeteringen in het produktiepakket.

Een zwakte-faktor is uiteraard de situatie in de papierindustrie (prijskonkurrentie) en er zijn problemen in de verwerkende industrie (overkapaciteit, terwijl de kunststoffen sterk blijven concurreren).

De Industriekern Eerbeek/Loenen (vroeger fabrikantenkring) behartigt de belangen van de leden en streeft naar verbetering van woon- en leefklimaat.

Als voorbeeld van samenwerking kunnen genoemd worden de gemeenschappelijke zuivering van afvalwater (5 bedrijven) en de bedrijfs-geneeskundige dienst. De verwantschap van de terreinen waarop de bedrijven zich bewegen houdt ook zekere beperkingen bij de samenwerking in.

B. De enquête-resultaten.

1. Analyse van de situatie.

De enquête heeft inzicht verschaft in de toegevoegde waarde en de relatie daarvan met de omzet.

In de papierverwerkende industrie is een duidelijke stijging van de toegevoegde waarde in % van de omzet te konstaten.

De oorzaken hiervan kunnen zijn:

1. gebruik van andere/goedkopere grondstoffen;
2. toeneming van de arbeidsintensiteit van de bewerking (hoogwaardige produkties);
3. toeneming van de lonen t.o.v. de produktiviteitsstijging (mits de verhouding omzet - produktiewaarde ten gevolge van voorraadvorming niet excessief fluktueert).

Door de industrie wordt overwegend aan de factoren 2 en 3 de grootste zwaarte toegekend; het bedrijfsresultaat in procenten van de toegevoegde waarde kon t.a.v. 20 van de 40 bedrijven worden berekend, in 4 gevallen was er sprake van stabiliteit in de jaren 1974-1976, in 14 gevallen duidelijke achteruitgang, in 2 gevallen was de invulling onvolledig.

De variatiebreedte van de bedrijfsresultaten in % van de omzet lag in 1976 tussen -9 en +11, de resultaten in relatie tot de toegevoegde waarde tussen -18 en +22.

Het gemiddelde bedrijfsresultaat was in 1974 $\pm 6\%$ van de omzet, in 1975 ± 2.7 en in 1976 ongeveer +2.

1) ingezonden gegevens v. leden

De vermogensstructuur.

A. De papierindustrie heeft alleen bedrijven met meer dan 100 arbeidskrachten. Wij noteerden de volgende verhoudingen:

	sterk	middel	zwak
eigen vermogen	> 50%	30-50%	< 30%
	3	2	2

B. Wij zouden de opgaven als volgt kunnen samenvatten:

eigen vermogen	sterk > 50%	30-50%	zwak < 30%
<u>Papierverwerkende industrie</u>			
bedrijven met 10 - 20 arb. kr.	2		4
bedrijven met 21 - 50 arb. kr.	2	3	2
bedrijven met 51 - 100 arb. kr.	5	1	
bedrijven met 101 - 200 arb. kr.	2	1	
bedrijven met 201 - 500 arb. kr.	1		1
bedrijven met > 500 arb. kr.	2		
	14	5	7

Het eigen vermogen is in de ondernemingen dus veelal tamelijk groot, in de kleine bedrijven zijn de meeste zwakke plekken.

De export in procenten van de omzet¹⁾ was als volgt:

A. <u>Papierindustrie</u>	veel (> 50%)	midden (30-50%)	weinig < 30%
	4	2	2
<u>B. Papierverwerkende industrie</u>			
bedrijven met 10 - 20 arb. kr.	2		5
bedrijven met 21 - 50 arb. kr.	2	1	5
bedrijven met 51 - 100 arb. kr.	1	2	3
bedrijven met 101 - 200 arb. kr.	3		3
bedrijven met 201 - 500 arb. kr.	1		1
bedrijven met > 500 arb. kr.	1		2
	10	3	19

1). Voor verdere differentiatie: zie blz. 27a.

Van de papierverwerkende industrie blijken vooral de kleinere bedrijven relatief weinig op de exportmarkten te opereren.

In de verwerkende bedrijven geldt bovendien - in tegenstelling tot de papierindustrie - dat het produkt zich veelal niet leent tot transport over grote afstanden.

Het ziekteverzuim geeft volgens de enquêtegegevens grote verschillen te zien.

	15- 20%	11- 15%	5- 10%	<5%
A. <u>Papierindustrie</u>	1	3	7	
B. <u>Papierverwerkende industrie</u>				
bedrijven met 10 - 20 arb. kr.			5	2
bedrijven met 21 - 50 arb. kr.		2	3	2
bedrijven met 51 - 100 arb. kr.	1	1	4	
bedrijven met 101 - 200 arb. kr.		2	6	
bedrijven met 201 - 500 arb. kr.		1	4	
bedrijven met > 500 arb. kr.		1	1	
Totaal B.	1	7	23	4

De cijfers in de kleine papierverwerkende industrieën zijn relatief het gunstigst.

In de papierindustrie werkten nog betrekkelijk veel buitenlanders.

	0% 5%	2- 5%	6- 10%	11- 15%	meer
A. <u>Papierindustrie</u>	1	2	4	1	2 (24%)
B. <u>Papierverwerkende industrie</u>					
bedrijven met 10 - 20 arb. kr.	6		1		
bedrijven met 21 - 50 arb. kr.	7		1		
bedrijven met 51 - 100 arb. kr.	3	1	2		
bedrijven met 101 - 200 arb. kr.		2	4	1	1 (35%)
bedrijven met 201 - 500 arb. kr.				2	1 (20%)
bedrijven met > 500 arb. kr.			1	1	
Totaal B.	16	3	9	4	2

Bijna de helft van de bedrijven in de papierverwerkende industrie heeft geen buitenlandse arbeidskrachten (meer) in dienst, bij de grotere (> 100 arbeidskrachten) variëren de percentages overwegend tussen 6 en 15%, met enkele uitschieters. Dit laatste geldt eveneens voor de papierindustrie.

In de toekomst wordt een daling van het aantal buitenlandse arbeidskrachten verwacht uit kostenoverwegingen (in een veranderde arbeidsmarkt). Bij de vermindering wordt de wens uitgesproken dat de buitenlanders die blijven zoveel mogelijk in gezinsverband kunnen leven.

Het aantal tijdelijke Gelderse arbeidsvergunningen voor buitenlandse arbeidskrachten in de papier(verwerkende) industrie daalde van gemiddeld 432 in 1973 tot 177 in 1976 en 97 in 1977. In januari 1978 waren er 88 vergunningen voor mannen en 6 voor vrouwen.

In Gelderland waren de buitenlandse arbeidskrachten in deze sektor praktisch alle Turken, landelijk in de fabriekswereld is dit veel minder ($\pm 60\%$)¹⁾.

De Provinciale Werkgelegenheidsenquêteering registreerde in 1974 in totaal 599 mannen en 21 vrouwen in de papierindustrie, alle uit het buitenland afkomstig (6,6% van het totale aantal buitenlanders).

Het ^{ver}beloop van de werkgelegenheid.

Het aantal werkenden in de Gelderse papier(verwerkende) industrie is bijna 29% van het Nederlandse totaal.

Een prognose van het aantal bezette arbeidsplaatsen is moeilijk te maken, aangezien factoren van buiten de vooruitzichten beslissend kunnen beïnvloeden.

De ramingen van onze enquête in Eerbeek/Loenen in 1971 gaven voor 10 papier(verwerkende) bedrijven een groeiverwachting van ± 470 arbeidsplaatsen ($\pm 1/8$ van het totaal). In feite had over deze periode geen groei plaats, doch trad een lichte daling van

1). Gegevens verstrekt door het Distriktsbureau voor de Arbeidsvoorziening in Gelderland.

het aantal arbeidsplaatsen op. Als eerste oorzaak kan hiervoor de energiecrisis worden genoemd, in het bijzonder de gevolgen op de afzetmarkt.

Eenzelfde ontwikkeling vond plaats in de lokale, deels toeleverende metaal- en elektrotechnische industrie, alleen de expeditie- en reparatiesector expandeerde (zelfs iets sterker dan volgens de prognosecijfers).

Volgens onze enquête 1977 zal het personeelsbestand zich ongeveer stabiliseren op het huidige niveau (konklusie uit antwoorden van 28 bedrijven over een periode van 5 jaar, die de betreffende vraag volledig en in aantallen hebben beantwoord).

Naar de verwachtingen van bedrijven met 100 of minder werknemers zal er in de opleidingsstructuur geen fundamentele verschuiving plaatsvinden.

Hoewel een geringe toename van het aantal LBO en MO'ers ten koste van het aantal LO'ers te verwachten is blijven de huidige verhoudingen ongeveer gelijk (konklusie uit 17 bedrijven).

Bedrijven met meer dan 100 werknemers voorzien vrij algemeen een duidelijke stijging in het aantal LBO'ers terwijl het aantal LO'ers ongeveer rechtevenredig hiermee afneemt.

Het verwachte aantal MO'ers neemt - behoudens een incidentele sterke toename - in zijn algemeenheid nauwelijks toe (konklusie uit 15 bedrijven).

Sterkte/zwakte-onderzoek.

De situatie is geanalyseerd met behulp van vragen over een aantal zaken, die in het navolgende zijn opgenomen.

afnemersstructuur. Hierbij is in het bijzonder gelet op de grootte en variabiliteit van de afnemers en de afhankelijkheid. Eenzijdige gerichtheid is er bijvoorbeeld als alleen via één groothandel verkocht wordt of als er slechts enkele afnemers zijn. Bij de

beoordeling is vanzelfsprekend het oordeel betrokken over de situatie in de branche(s) waartoe de afnemers behoren.

acquisitie. Deze is als sterk beoordeeld indien de verkoopbevordering overtuigend op meerdere manieren wordt aangepakt.

prijsniveau en kwaliteit. De beoordeling heeft zich primair gericht op de branche waar het bedrijf opereert. Soms heeft daarbij de opmerking dat het bedrijf binnen de branche goed of slecht gesitueerd is, wat prijs of kwaliteit betreft, nog aandacht gekregen.

kommerciële ontwikkeling. Onder dit punt is in het bijzonder de ontwikkeling in de richting van vergroting van het marktaandeel betrokken. Het marktaandeel zelf is gezien bij het punt commerciële positie.

technische ontwikkeling. De mate waarin het bedrijf zich ontwikkelt is o.a. gemeten aan de relatie investeringen/afschrijvingen, naast de beoordeling van de situatie waarin het bedrijf verkeert (o.a. in het verband van de branche) volgens de mededelingen van de directie.

huisvesting. Dit punt verdient aandacht indien bijvoorbeeld expansie niet meer mogelijk is wegens ruimtelijke problemen en/of de huisvesting reeds bepaalde problemen geeft door zijn omgevingsrelaties (zoals geluidshinder).

productie-apparatuur. De beoordeling geschiedde op basis van veroudering.

productie-personeel. Uitgangspunt was het door de onderneming gewenste peil, waarvoor met name criteria als scholing en/of ervaring gelden.

management. De mening van de enquêteur is hierbij doorslaggevend geweest.

financiële positie. De typering geschiedde op basis van verstrekte balans- en exploitatiegegevens en op basis van gesprek omtrent de situatie van het bedrijf.

kommerciële positie. Voor de beoordeling is de invloed van de onderneming op de markt maatgevend, dus de mogelijkheid de ontwikkeling op de markt te beheersen of duidelijk te beïnvloeden enerzijds en de afhankelijkheid van andere marktpartijen anderzijds. Het resultaat van de enquêtering is:

arb. kr.	Afnemersstructuur	Acquisitie	Prijsniveau	Kwal./Spec.
10 - 20	vrij sterk	matig	vrij zwak	normaal
21 - 50	redelijk	vrij zwak	normaal	vrij sterk
51 - 100	onbevredigend	vrij zwak	vrij zwak	bevredigend
101 - 200	vrij sterk	vrij sterk	redelijk	sterk
201 - 500	uitgesproken sterk	sterk	matig*	vrij sterk
> 500	*	*	*	*

arb. kr.	Econ. ontw.	Techn. ontw.	Huisvesting	Prod. app.
10 - 20	matig	vrij zwak	vrij sterk	onbevredigend
21 - 50	normaal	normaal	vrij sterk	zeer redelijk
51 - 100	matig	vrij sterk	vrij sterk	redelijk
101 - 200	vrij sterk	vrij sterk	normaal	vrij sterk
201 - 500	*	sterk	normaal	uitgesproken sterk
> 500	*	*	*	*

arb. kr.	Prod. pers.	Management	Financieel	Komm. pos.
110 - 20	normaal	matig	vrij zwak	vrij zwak
21 - 50	normaal	normaal	vrij sterk	normaal
51 - 100	redelijk	normaal	sterk	matig
101 - 200	bevredigend	sterk	vrij sterk	bevredigend
201 - 500	sterk*	goed*	vrij zwak	*
> 500	*	*	*	*

* = te weinig gegevens.

* in de tekst = typering op weinig gegevens gebaseerd.

Splitting in papier- en papierverwerkende industrie levert voor geen van beide groepen een wezenlijk ander beeld op dan het voorgaande overzicht.

- . De afnemersstructuur is - met uitzondering van de bedrijven met 51 t/m 100 man - goed.
- . De acquisitie is bij bedrijven t/m 100 man zeer matig; naar rato van de bedrijfsgrootte neemt ook de kwaliteit van de acquisitie toe. Dit vindt wellicht zijn oorzaak in de relatief hoge verkoopbevorderingskosten waardoor kleinere bedrijven noodgedwongen minder aandacht aan de acquisitie kunnen besteden dan wenselijk is.
- . Geen enkele groep heeft een sterk prijsniveau. Het totaal beeld is prijstechnisch zelfs enigszins somber te noemen.
- . Kwaliteit en specialisatie staan op een goed niveau.
- . De commerciële ontwikkeling is bij bedrijven t/m 200 man bepaald niet uitbundig geweest.
- . Naarmate de bedrijfsgrootte toeneemt is de technische ontwikkeling (en het produktie-apparaat) sterker. Waarschijnlijk speelt de hoogte van het met innovaties gemoeide bedrag een belangrijke rol en moeten de kleinere bedrijven van nieuwe apparatuur eerder afzien.
- . De huisvesting is in alle sectoren bevredigend.
- . Het produktie personeel is in het algemeen goed, opvallend is echter dat juist de grotere bedrijven wat positiever uit de bus komen dan de kleinere.

- . Zoals in de lijn der verwachtingen ligt is het management bij de grotere bedrijven sterker dan bij de kleinere.
- . Financieel springt de midden groep (21 - 200) er in positieve zin uit, daarboven en daaronder is de positie vrij zwak.
- . De commerciële positie loopt ongeveer parallel met de commerciële ontwikkeling.
- . Opvallend is de relatief zwakke positie van de bedrijven in de sektor 50 - 100 personeelsleden, uitgezonderd de financiële positie. Het betreft hier bedrijven die veelal traditioneel een goede positie hebben ingenomen, die echter in economisch opzicht verslechterd is.

De kleinste bedrijven (10 - 20 arbeidskrachten) tonen op deze punten ten dele het omgekeerde beeld: financieel staan zij tamelijk zwak, maar zij hebben een sterke afnemersstructuur.

- . Deze oorspronkelijk kleine bedrijven¹⁾ hebben als gevolg van de toenemende mechanisering een behoorlijke omvang bereikt waardoor veelal een directe persoonlijke leiding niet meer mogelijk is. Onder invloed van dit soort historisch bepaalde ontwikkelingen is in een aantal gevallen het management onvoldoende meegegroeid. Een ander probleem wordt gevormd door het vaak eenzijdige productenpakket waardoor de bedrijven commercieel zeer kwetsbaar zijn. Een oplossing voor beide problematieken kan mogelijk gevonden worden in een bepaalde vorm van overleg en samenwerking.

1). in de kategorie 50 - 100 arbeidskrachten.

- De exportactiviteiten in relatie tot de bedrijfsomvang kunnen als volgt worden getypeerd.

Export in %
van de omzet

Aantal arbeidskrachten

	10-20	21-50	51-100	101-200	201-500	>500
0	3		2			1
1 - 10	2	4	1	2	1	
11 - 20						1
21 - 30		1		1		
31 - 40		1	2	2		
41 - 50			1		1	
51 - 60	1	1		2	2	
61 - 70	1			1		1
71 - 80		1				
81 - 90						
91 - 100						
totaal	7	8	6	8	4	3
gem. % v. d. export	20	27	22	36	45	33

Naarmate de bedrijven groter zijn neemt het relatieve aandeel van de export toe, terwijl eveneens de algehele bedrijfssituatie wat gunstiger kan worden beoordeeld.

De bedrijven in de groep 51 - 100 man, vormen hierop inzoverre een uitzondering dat in algemene termen gesproken de situatie ongunstig afsteekt tegenover zowel de kleinere als de grotere bedrijven. De export heeft niet die omvang die op grond van de bedrijfsgrootte verwacht mag worden.

Op basis van de beschikbare gegevens mag een zeker verband tussen de exportkoncentratie, de gehele bedrijfstoestand en de bedrijfsgrootte worden verondersteld.

De indicaties in deze richting zijn echter zo aarzelend dat aangaande de plausibiliteit dezer relatie enige terughoudendheid betracht moet worden.

Investeringsniveaus.

E Een beoordeling van het investeringsniveau in de papierindustrie is een moeilijke zaak vanwege de vraag aan welke criteria dit gerelateerd dient te worden.

EE Afgezien van de grootste bedrijven in de sektor kan gesteld worden dat van de 27 bedrijven waarvan indicaties ons bereikten er 16 een positieve waardering ontvingen.

Daarbij is globaal het niveau van de afschrijving als grens van positieve of negatieve waardering gehanteerd.

Toelevering.

Een niet zo recent, doch structureel nog interessant overzicht betreffende de leveringen aan de Gelderse papier(verwerkende) industrie is opgenomen in de regionale rekeningen van het C.B.S. over 1965. Van de totale leveringen uit Nederland aan deze industrie kwam 53% uit de branches zelf, vanzelfsprekend alleen al door de relatie papierindustrie - papierverwerkende industrie. De groot- en kleinhandel (marges) leverden 16%; het aandeel van de energieleveranties was 18% (waaronder ook waterleidingbedrijven), de zelfvoorziening bleef daarbij buiten beschouwing. Van de overige sectoren schommelden de aandelen tussen 1 en 2%, deze zijn: bouwnijverheid, bank en giro-instellingen, drukkerijen en uitgeverijen, machinebouw, metaalindustrie, textielnijverheid, vrije beroepen en communicatiebedrijven.

Het aandeel van de toelevering aan de papiernijverheid als onderdeel van de produktiewaarde van de meest relevante bedrijfsklassen was als volgt, waarmede indicatie wordt gegeven van de afhankelijkheid van de papiernijverheid:

Papier(verwerkende) industrie	21%
Groot- en kleinhandelsmarges	27%
energie (ink. olie)	6%

De eerder genoemde overige bedrijfsklassen (bouwnijverheid etc.) hebben ook in deze relatie aandelen die tussen 1 en 2% schommelen, alleen het aandeel van diensten van bank- en giro-instellingen is groter (34%).

De betekenis van de toelevering voor de Gelderse papier(verwerkende) industrie is groot. In de eerste plaats noemen wij de transportsektor. In de bedrijven die werden opgegeven en die in belangrijke mate van orders uit de papiernijverheid afhankelijk zijn werkten in 1977 ruim 500 arbeidskrachten, overwegend op de Veluwe¹⁾.

In de oudpapierhandel werkten in 1977 ongeveer 200 arbeidskrachten¹⁾, ten dele belangrijke leveranciers van de (Gelderse) papierindustrieën.

1) Volgens telling Provinciale Werkgelegenheidsenquête (P.W.E.) 1977

Verder kunnen genoemd worden bedrijven in de metaal- en elektro-technische industrie, waarvan enkele sterk afhankelijk zijn van de papiernijverheid. Ook nog werden vermeld bedrijven in bouwnijverheid, installatiebedrijven, houtbedrijven, drukkerijen, lijm- en inktleveranciers, levensmiddelenhandel en hotellerie.

De papierverwerkende industrie heeft in enkele gevallen sterke relaties met de (Gelderse) papierindustrie, in andere gevallen werd gesteld dat het aanwezig zijn van de Nederlandse papierindustrie op de inkoopmarkt van de papierverwerkende industrie niet of nauwelijks relevant is.

De toelevering kan ontwikkelingen doormaken door technologische veranderingen in het productieproces van de afnemer, waarvan "upgrading" het gevolg is. Het verschraken van de afzet van deze toeleveranciers door uitvallen van papier(verwerkende) industrie kan derhalve voor de verdere ontwikkeling van deze bedrijven nadelige gevolgen hebben.

De directe gevolgen van reductie van arbeidsplaatsen in de papiernijverheid wordt duidelijk geïllustreerd door de enquête bij 48 toeleveranciers die de Stedebouwkundige Dienst voor de Oost-Veluwe in het voorjaar van 1977 hield. De terugloop van de papierfabriek van Van Gelder te Apeldoorn zou bij 16 bedrijven volgens opgave konsekwenties voor de bezetting hebben; bij een tweetal transportbedrijven werd ontslag van personeel verwacht. Binnen Gelderland zou het bedrijf Fakoplast uit Zutphen in moeilijkheden komen bij sluiting van de Van Gelder fabriek te Wapenveld.

Het belang van de toelevering is veelal eveneens te vinden in de indirecte effecten; vanuit deze toelevering en via de eerder gesignaleerde "upgrading" en verbreding van assortiment kan een industrieel apparaat ontstaan dat geleidelijk de eenzijdigheid vermindert. Dit is duidelijk het geval geweest in Eerbeek, oorspronkelijk bijvoorbeeld - Thijssen -, elektriciën Coldenhove, nu o.a. elektrische, elektronische en pneumatische schakelapparatuur, procesautomatisering en meet- en regelapparatuur.

- Gebr. Kersten via smederij tot machine-industrie en afzonderlijke kunststofafdeling.

- Chr. v. Oorspronk, machinefabriek, onderhoud en reparatie van papiermachines, doch later ook van bruggen en sluizen.
- Veco, zeefplaten, objekt dragers voor elektronen mikroskopie etc.

En bijzondere vermelding als toeleverancier, die nauw geliëerd is met de papierindustrie, verdient Albany Nederland B.V. te Dieren (Spankeren), dochter van een Zweeds-Amerikaans bedrijf, waar o.a. papiermachine-bekleding wordt gefabriceerd (ten behoeve van deze gespecialiseerde produktie). Volgens mededeling van het bedrijf wordt verdere groei van het binnenlandse marktaandeel belemmerd door weinig nationaal gevoel t.o.v. de eigen industrie.

2. Sektoren met bijzondere problemen.

Transport, vele problemen met wegverbindingen.

De klachten kwamen van de zijde van de bedrijven in Eerbeek/Loenen, in het bijzonder van de expediteurs die het vervoer voor de papier(verwerkende) bedrijven verzorgen, namelijk dat de transportverbindingen vanuit Eerbeek voor het vervoer in alle richtingen problemen opleveren.

1. De verbinding met de weg Arnhem/Apeldoorn, de Groenendaalseweg is onvoldoende, in het bijzonder het oprijden van de weg Arnhem/Apeldoorn is zeer gevaarlijk. Ondanks klachten zijn geen voorzieningen in het vooruitzicht gesteld.
2. Voor verkeer in noordelijke richting beveelt de papierindustrie aan een verbinding tot stand te brengen van de weg Loenen/Beekbergen met de A 50.
Dit voorkomt rijden door de kom Beekbergen.
3. De verbinding in de richting Dieren wordt gevormd door de smalle, dus bochtige (Harderwijker)weg langs Laag Soeren en door de woonbebouwing van Dieren. De weg langs het kanaal wordt niet gereden door de transportbedrijven.
4. De verbinding in de richting Zutphen is zo onvoldoende dat via Dieren of Brummen gereden wordt (vanuit Loenen via Klarenbeek/Voorst), soms zelfs via de E 8 bij Deventer, bijvoorbeeld bij bestemming Noordelijke Achterhoek.
In verband met ruilverkavelingsplannen in het gebied hebben wij op verzoek van de Cultuurtechnische Dienst een inventarisatie van dit transport verstrekt. Door een drietal expediteurs blijkt deze route in totaal met enkele tientallen trekkers en opleggers (voor het grootste deel geladen met 30-37 ton gewicht) per dag (heen en weer uiteraard) gereden te worden.
5. De verbinding in de richting Brummen als zodanig is goed, maar de Brummense brug is door zijn ligging een zodanig obstakel dat nogal eens via Laag Soeren/Dieren wordt gereden, vooral bij zware ladingen.

Het bedrijf LONA meldde dat de gemeente Brummen heeft verzocht geen gebruik te maken van binnenwegen richting Empe.

Albany Nordiska, een belangrijke toeleverancier van de papier-industrie, gevestigd te Spankeren heeft als knelpunt op transportgebied de brug Dieren-Spankeren genoemd.

Een transportbedrijf in Eerbeek vreesde moeilijkheden op het gebied van definitieve vergunningverlening voor buitenlands vervoer. Hierover is kontakt opgenomen met de Kamer van Koophandel te Zutphen.

De konklusie uit dit rapportgedeelte moet zijn dat er bij de papier(verwerkende) industrie grote behoefte bestaat aan verbetering van wegverbindingen in het zuidelijke deel van de Oost-Veluwe.

Oud-papier-aanvoer, preciaire situatie van de oud-papierhandel.

In hoofdstuk II constateerden wij het toegenomen belang van de Nederlandse papiernijverheid bij de oud-papier-voorziening (52% van het grondstoffenpakket!).

Stabiliteit in de aanvoer en prijs is zo goed mogelijk gegarandeerd door het oud-papierloodsenprojekt, waaraan 7 papierverwerkende industrieën hebben meegewerkt¹⁾. Hiermede werd de vorming van een buffervoorraad van 70.000 ton (maximaal) gegarandeerd. Desondanks liepen de voorraden zodanig op dat de inlevering van oud papier niet zinvol meer lijkt: de opbrengstprijis naderde begin 1978 reeds het nulpunt.

Stimulering van de inzameling door gemeenten zal het overaanbod thans nog vergroten; uitwijken naar export is bovendien niet goed mogelijk aangezien in de nabuurlanden soortgelijke situaties zich voordoen.

De vraag naar oud papier zal in de toekomst waarschijnlijk groter worden, naar verwachting vooral in de sectoren verpakkingspapier en grafisch papier, waar het aandeel van het oud papier in de grondstof thans respektievelijk 34% en 3% is²⁾. Ook "upgrading" van oud papier door ontinkten en beter reinigen van goedkope soorten vergroot de toepassingsmogelijkheden.

Hiertegenover staat een ontwikkeling bij de sortering die in kringen van oud-papierhandel en industrie met zorg wordt bezien: de scheiding van afvalstof bij de VAM in Wijster (recycling-systeem Fläkt). Het is nog de vraag in hoeverre het gescheiden papier ooit van bevredigende kwaliteit kan worden en dit is juist van belang voor de papierhandel.

- 1). Voor de bouw verleende het Ministerie van Economische Zaken een subsidie van 25%. De kosten van het projekt waren f 20 miljoen. Opslag ter grootte van 8% v.h. jaarverbruik mogelijk.
- 2). Gegevens afkomstig van de Vereniging van Nederlandsche Papierfabrikanten. In andere sectoren is het aandeel van oud papier reeds veel groter: in de golfkartonsektor 99%, in de kartonsektor 77% en bij sanitaire en huishoudelijke papieren 63%.

Deze kan de aanvoer van bonte soorten eigenlijk alleen opnemen in combinatie met inzameling van de betere, die via binderijen, banken, komputercentra etc. binnenkomen (de zogenaamde inflexibele stroom). Het VAM-systeem kan definitief in de plaats komen van scheiding bij de bron en onvoldoende kwaliteit voor de papierindustrie opleveren.

Zeker is dat het overheidsbeleid wat betreft de papierindustrie op lange termijn rekening moet houden met grondstofschaarste. Instandhouding van de oud-papiervoorziening en uitbreiding van het gebruik van oud papier door de papier industrie is derhalve een zaak van groot belang. Dit vereist een konstante aanvoer van oud papier in de gewenste kwaliteiten. Inschrompeling van de oud-papierhandel, die thans reeds aan de gang is, past niet in deze ontwikkelingslijn.

De overheid zal zich ten aanzien van deze bedrijfstak moeten beraden over het te voeren beleid om de aanvoerlijnen in stand te houden. Is deze eenmaal verdwenen dan is het de vraag of nog herstel van de oude situatie mogelijk is. Zeker blijkt het prijsmechanisme niet voor tijdig herstel van de rentabiliteit te zorgen.

Bovendien is een reductie van het afvalvolume ($\pm 25\%$ van de huishoudelijke afvalstroom die moet worden gestort- en afgevoerd, naar volume gemeten) door hergebruik door de papierverwerkende industrie en als alternatief van papierproduktie in engere zin als zodanig een zaak van betekenis uit milieu-overwegingen.

Het bereiken van een grotere prijsstabilisatie zal voor het voortbestaan van de oud-papierhandel van essentiële betekenis zijn via regulering van de aanvoer¹⁾.

Inzamelpunten moeten blijven bestaan, indien financiële steun aan scholen en verenigingen (zoals bijvoorbeeld in Wageningen) hierbij geen effect sorteert zou naar gemeentelijke ophaaldiensten gestreefd dienen te worden. De wenselijkheid en mogelijkheid van

1) De papierindustrie participeerde in de oud-papierhandel gezien het grote belang dat deze sektor heeft.

subsidiering van de oud-papieraanvoer en (financiële) steun aan de oud-papierhandel - gedurende de periode dat het prijsmechanisme niet voor evenwichtssituatie zorgt die een rendabele papierhandel mogelijk maakt - bevelen wij ter studie aan. Het zou te betreuren zijn indien de resultaten van inzameling teniet gedaan zouden worden; Nederland heeft thans de hoogste score ter wereld; in 1976 ongeveer 47% van het verbruik (42% in 1973).

Slibverwerking

De slibproduktie in Nederland neemt toe; in 1974 werd de drie miljoen ton reeds overschreden. Bij deze toeneming kan in het bijzonder verband gelegd worden met de uitbreiding van het aantal zuiveringsinstallaties.

De slibverwerking brengt problemen mede. Bij gebruik in de landbouw als meststof moet rekening gehouden worden met noodzakelijke eliminering van ziekteverwekkende kiemen en/of zware metalen. De waarde als meststof wordt dus beperkt wegens veterinaire risico's en daarmee verbonden gevaren voor de consumptie. Andere mogelijkheden voor slibverwijdering zijn gebruik in de bouwmaterialenindustrie, storting in kleigaten, zandafgravingen en op vuilnisbelten en verbranding. Ook voor het (provinciale) milieubeheer is de zaak van betekenis (regelingen in het kader van verordening industriële en chemische afvalstoffen, planning verwijdering industriële afvalstoffen).

Voor de industrie geeft het ontstaan van slib bij de fabricage voor zover deze niet via rioolwaterzuiveringsinstallaties wordt afgevoerd speciale problemen. Met name van de zijde van Van Gelder werd er op gewezen dat het ontbreken van stortmogelijkheden voor slib noodzaakt tot verbranding en daardoor tot onnodige kostenverhogingen leidt.

Het inrichten door de provinciale overheid van stortplaatsen voor industrievuil of aanzienlijke subsidieverlening op verbranding (indien dit laatste geprefereerd) wordt aanbevolen. Een zeker gebruik van (ingedikt) slib heeft reeds plaats; wij noteerden gebruik als strooiselmateriaal in loopstallen.

Bij de slibverwerking gaat het uiteindelijk uiteraard niet om de mogelijkheid tot verwerking in enge zin, de mogelijkheden zijn alleen reëel als zij tot rendabele toepassingen leiden. De Vereniging van Papierfabrikanten houdt zich thans met de materie bezig. Van Gelder bepleitte een snelle oplossing van het stortprobleem.

De water- en energiehuishouding.

a. Afvalwaterheffingen; grote regionale verschillen.

De heffingen in het kader van de Wet Verontreiniging Oppervlaktewateren worden door de papier- en kartonindustrie als hoog en daardoor diskriminerend ervaren.

De zogenaamde heffingen per inwonerequivalent per jaar hadden het volgende beloop.

	1976	1977
Zuiveringsschap Oostelijk Gelderland	f 26,80	f 32,--
Zuiveringsschap Rivierenland	" 26,80	" 30,96
Zuiveringsschap Veluwe	" 24,--	" 28,80

De afwijkingen zijn in Nederland groot (er zijn 41 zuiverende instanties). In de provincies Groningen en Friesland lagen de bedragen in de buurt van f 20,--, in Westelijk Nederland tussen f 20,-- en f 40,--, in Noord-Brabant en Limburg in de buurt van f 25,-- per i.e.

De wens tot drastische vermindering van regionale verschillen in tarieven(struktuur) werd herhaaldelijk door ons vernomen.

In feite wordt door de papierindustrie reeds veel verricht om tot beperking van het waterverbruik te komen. In de eerste plaats kan worden gewezen op recycling van water in de fabrieken. Deze recycling en de daarmee gepaard gaande bezuiniging op waterverbruik is duidelijk in opmars. Dit verbruik in de papierindustrie was

	in 1967	73	m3 per ton ¹⁾
	in 1972	58	m3 per ton
	in 1974	50	m3 per ton
Prognose Vezelinstituut T.N.O. voor	1980	37.5	m3 per ton ²⁾
	in 1990	21.5	m3 per ton

1) Bron: Rijksinstituut voor de Drinkwatervoorziening.

2) Wij noteerden reeds bij een bedrijf 21 m3 per ton.

Het aanwijzen van de papierindustrie als massale waterverbruiker (+ 12% van het grondwaterverbruik) verliest kategoriaal steeds meer aan importantie.

In de tweede plaats kan worden gewezen op de kosten die de industrie gemaakt heeft ten behoeve van de waterzuivering, zowel op het gebied van interne sanering als op het gebied van afvoersystemen en zuivering.

Subsidiëring door de (rijks)overheid¹⁾ van eigen zuivering is als zodanig geen principiële bevoordeling van de grotere bedrijven; alle hebben in principe deze mogelijkheden (ook de zuiveringsschappen!) en kleinere maken hiervan volgens onze informatie in Nederland ook gebruik. De beslissing tot eigen zuivering hangt bij de grotere bedrijven veelal samen met de aard en omvang van het productieproces; men kan de lozing van grote hoeveelheden met soms grote substantiële variatie en hoge piekbelastingen beter in de hand houden.

Wel wordt voordeel ondervonden door de relatief hoge heffingen bij lozing op rijkswater, waarvan de Eerbeekse fabrieken profiteren met hun gekombineerde lozing (Industriewater B.V.)²⁾. Uit berichten van het zuiveringsschap Veluwe blijkt overigens dat deze organisatie zelf aansluiting op de door het Schap in Brummen te bouwen zuiveringsinstallatie op grond van zuiveringstechnische en financiële redenen afwees.

De bezwaren tegen subsidies aan de industrie op maatregelen ter bestrijding van de waterverontreiniging zoals geuit in de reacties van de Provincie Gelderland op de "Nota Regionaal Sociaal-Economisch Beleid 1977/'80" aan de Minister van Economische Zaken (26 september 1977) lijken ons ten aanzien van de Gelderse papierindustrie niet relevant, op grond van het voorgaande en ook op grond van de gemiddelde bedrijfsgrootte zelf. Deze bezwaren zijn namelijk dat dergelijke maatregelen voor de industrie bij toenemende bedrijfsgrootte aantrekkelijker worden, waardoor middelgrote en kleine bedrijven die in dezelfde productiesector werkzaam zijn in hun concurrentiepositie kunnen worden aangetast.

1) Bij lozing op rijkswater, op basis van de zogenaamde vuillast 1971 met enige verhoging op trendbasis.

2) De persleiding naar Dieren werd betaald uit de heffingen van het zuiveringsschap naar ons werd medegedeeld.

De kosten van afvalwaterzuivering in % van de kostprijs varieëren volgens onderstaand patroon

		+ nihil	$\frac{1}{2}$ - 2%	$2\frac{1}{2}$ - 5%
<u>A. Papierindustrie</u>			6	3
<u>B. Papierverwerkende industrie</u>				
bedrijven met	10 - 20 arb. kr.	6		
bedrijven met	21 - 50 arb. kr.	7		1
bedrijven met	51 - 100 arb. kr.	5	1	
bedrijven met	101 - 200 arb. kr.	5		
bedrijven met	201 - 500 arb. kr.		1	
bedrijven met	500 arb. kr.		1	
Totaal B.		23	3	1

Het is duidelijk dat in de papierverwerkende industrie de kosten van afvalwater overwegend van ondergeschikte betekenis zijn. Van de 3 bedrijven in de sektor " $\frac{1}{2}$ - 2%" zijn er twee die zowel papierfabriek als papierverwerkend bedrijf zijn, waarbij de hoogte uiteraard bepaald wordt door de omvang van de papiersektor.

b. Stijging prijzen van grondwater, repercussies op het rendement van de papierindustrie.

Het onderwerp is in discussie sedert het ontwerp Grondwaterwet in openbaarheid kwam en speciaal het amendement van de heer van Kuyen, waardoor globaal omschreven het prijsverschil tussen leidingwater en niet ten behoeve van de openbare watervoorziening gewonnen grondwater zou worden opgeheven.

Hoewel voorstellen tot maatregelen voor een zuinig grondwaterbeheer serieuze overweging ten volle waard zijn zullen voor de industrie - en zeker voor de papier- en kartonindustrie - de gevol-

gen o.i. ernstig zijn.

Wij wijzen op de volgende aspecten:

- het industrieel grondwaterverbruik is slechts een bescheiden deel van het totale grondwaterverbruik, waarvan het aandeel van de papier- en kartonindustrie 12% is;
- het totale waterverbruik van de Nederlandse papier- en kartonindustrie is gedaald van 98 miljoen m³ tot minder dan 75 miljoen m³; verwachte daling tot 63 miljoen m³ in 1985¹⁾;
- de Stichting Samenwerkende Kamers van Koophandel in Gelderland enquêteerde medio 1977, een enquête onder de Gelderse ondernemingen die ieder meer dan 12.000 m³ grondwater per jaar onttrekken.

Van de 13 ondernemingen in de papier- en kartonindustrie meenden er 11 in gevaar te komen door de beoogde verhoging van grondwaterprijzen (3.650 arbeidsplaatsen), de hoogste score van de geënquêteerde bedrijfstakken (gemiddelde meende bijna 1/3 van alle ondernemingen in gevaar te komen).

Het E.T.I.-Gelderland heeft bij de gevoerde gesprekken met de geënquêteerde ondernemingen een volstrekte afwijzing van verhogingen zoals hier in het geding zijn gekonstateerd. Eén van de grote papierindustrieën deelde mede dat bij invoering van een dergelijke verhoging (tot f 1,-- per m³) één produktielijn zou worden stopgezet.

Eén der direktieleden van Papierfabriek Coldenhove B.V., de heer dipl. ing. A. van Houtum m.b.a., wilde openbaar maken dat hij direct naar de U.S.A. zou vertrekken, waar hij was opgeleid, indien de voorgestelde maatregel ooit van kracht zou worden.

De kosten van verwerving van proces- en koelwater voor de Gelderse fabrieken maken thans een onbetekenend deel van de kostprijs uit.

Het E.T.I.-Gelderland heeft de bedrijven verzocht op te geven welk

1). Zie brief van de Vereniging van Nederlandsche Papierfabrikanten aan de leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal d.d. 20 juni 1977.

effect de prijsverhoging tot drinkwaterniveau zou hebben op de exploitatieresultaten, mede naar aanleiding van de door de heer mr. M.A. v. Slingenberg aan het College van Gedeputeerde Staten gerichte vraag d.d. 14 september 1977 om dit nieuwe probleem aan de E.T.I.-Gelderland-inventarisatie te laten toevoegen.

De vraag is door het E.T.I.-Gelderland gesteld aan de papier- en kartonproducerende ondernemingen (dus niet aan de papierverwerkende industrie, die weinig water verbruikt).

Uit de antwoorden bleek dat een rendementsvermindering zou mogen worden verwacht tussen 1 en 5% van de omzet. Dit cijfer is globaal, de variatiebreedte is in belangrijke mate afhankelijk van de vraag of optrekking tot f 0,60 of f 1,-- per m³ wordt verwacht.

In enkele gevallen werd de relatie van de prijsverhoging met (delen van) de toegevoegde waarde gelegd, ter eliminering van het effect van schommelingen in de grondstofprijzen, zodat enige omrekening nodig was.

In elk geval mag gekonkludeerd worden dat een verwachte rendementsvermindering van enkele procenten zeer ernstig moet worden opgevat in een bedrijfstak met veelal negatieve bedrijfsresultaten. Deze negatieve resultaten worden thans ook bij de grootste ondernemingen in de branche genoteerd.

De vraag dient nog te worden beantwoord of het principieel juist is een egalisering van prijzen van industrieel waterverbruik op drinkwaterniveau na te streven. Uit een oogpunt van vestigingsbeleid is het o.i. duidelijk geen goede zaak: bij vestiging van een onderneming wordt een bepaald vestigingsaspect geheel uitgeschaakeld, het maakt voor de ondernemer in principe in financieel opzicht geen verschil meer of men zich vestigt in een gebied waar men drinkwater van de openbare watervoorziening industrieel verbruikt of in een gebied waar grondwater kan worden verkregen. Dit argument blijft gelden ook indien door reductie van het grondwaterverbruik het effect van heffingen vermindert.

C. Energieverbruik; problemen van overschakeling op olie, elektriciteitstarieven.

In de papierindustrie wordt overwegend gebruik gemaakt van aardgas en daarnaast van olie en elektrische energie.

Het beloop van het verbruik over een periode van 10 jaar in de papierindustrie is weergegeven in navolgende grafiek, waaruit de snelle groei tot 1974 en de daling daarna (energiecrisis) duidelijk blijken (zie grafiek 2).

Het beloop van de componenten van het energieverbruik was als volgt:

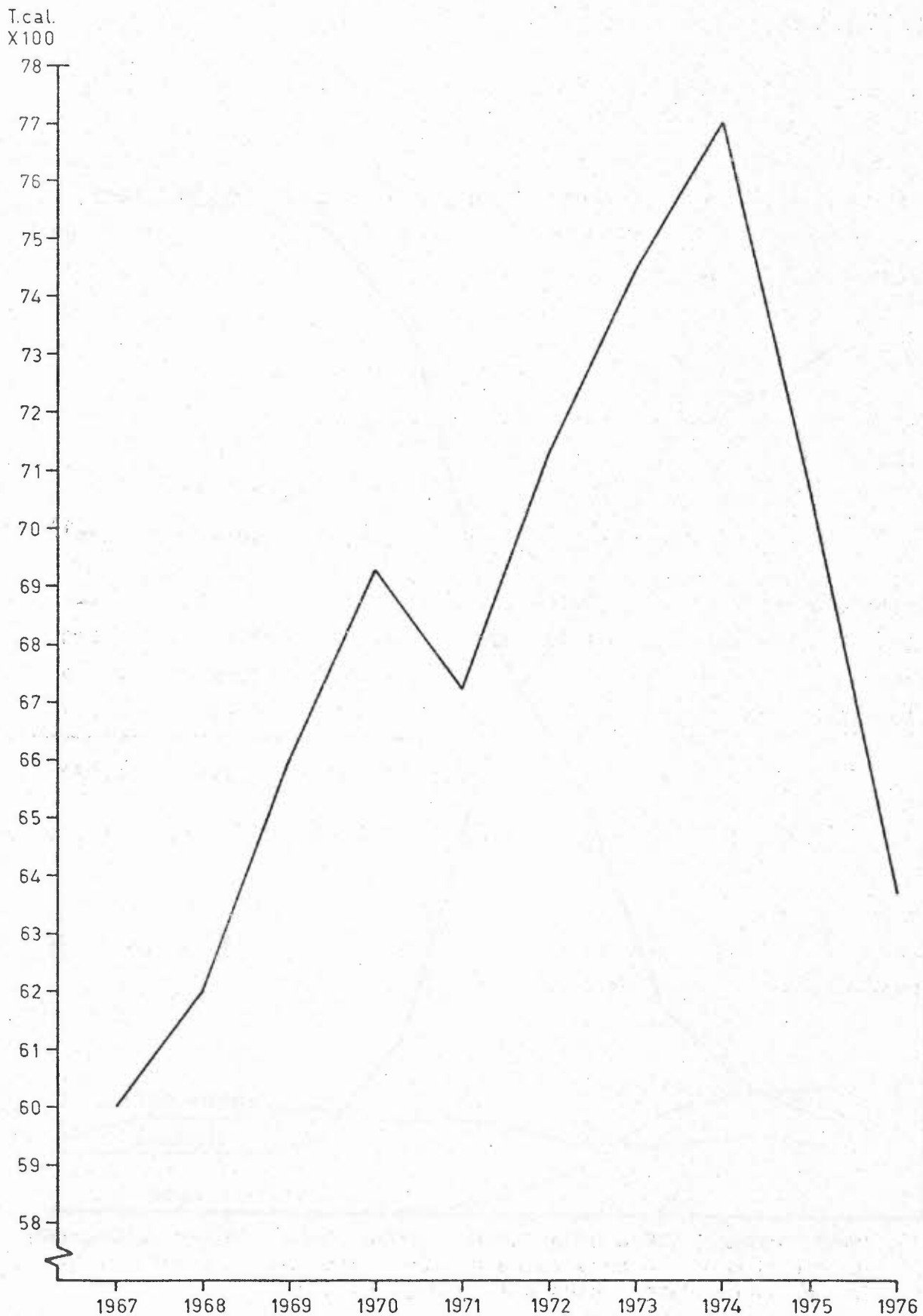
	ton - calorieën		
	1967	1971	1976 ¹⁾
vaste energiedragers (kolen e.d.)	658	55	--
vloeibare energiedragers (olie e.d.)	4.562	2.820	318
aardgas	472	3.300	5.652
elektrische energie	337	517	397
	6.030	6.722	6.367

Bron: C.B.S., de Nederlandse Energiehuishouding. (T. cal. = mld. k. cal.)

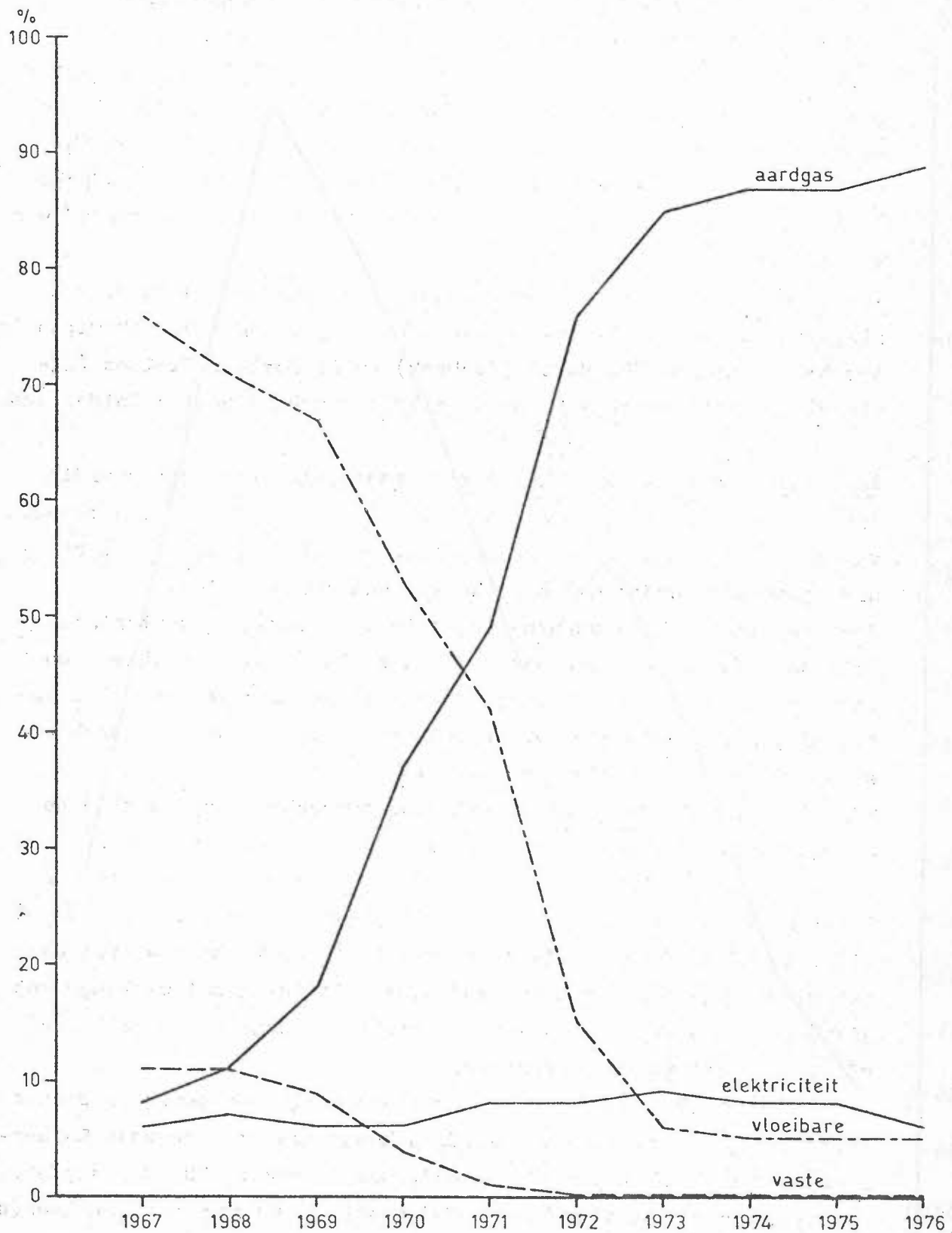
De enorme groei van het aardgasverbruik ten koste van olie en enigszins ook van kolen blijkt uit de procentuele aandelen per komponent in de loop der jaren: (zie grafiek 3).

1). De cijfers voor 1976 waren op andere wijze gegroepeerd, we hebben deze derhalve aan onze reeks moeten aanpassen, waardoor afwijkingen van ondergeschikt belang mogelijk zijn.

Het totale energieverbruik papierindustrie in ton calorieën
in de periode 1967 - 1976

Procentuele deelname per energiedrager aan de totale energiebehoefte in de papierindustrie in Nederland per jaar

In het energieverbruik zijn sedert 1973/'74 duidelijk besparingen tot stand gebracht. Het energiepakket voor warmte-doeleinden daalde sedert 1974 in Nederland met 5 à 7% per jaar.

Bovendien was er sedert 1974 sprake van produktiedaling. De energiekosten in de Gelderse papier- en kartonindustrie liggen in het algemeen tussen 5 en 18% van de omzet volgens ons onderzoek (het aardgas maakt in de papierindustrie veelal $\pm 10\%$ van de kostprijs uit)¹⁾. Een besparing van 10% betekent gemiddeld dus ongeveer 1% van de eindprijs van het produkt.

In dit verband is interessant te vermelden dat een energiebesparingsonderzoek door T.N.O. en de Vereniging van Krachtwerktuigen is ter hand genomen. "De Hoop" (Eerbeek) en Gelderland Tielens (Nijmegen) nemen hieraan deel, naast enkele bedrijven buiten Gelderland.

Aardgas wil men in de toekomst meer reserveren voor hoogwaardige toepassingen. Naar wij vernamen is een nuttig rendement van aardgas van ongeveer 90% in principe mogelijk, doch industrieel moet rekening gehouden worden met hoge kosten van terugwinning.

Spontaan is er bij de ondernemingen in de papier- en kartonindustrie nog geen sprake van overgang naar olie; energieprijzen en investeringslasten zijn hierbij uiteraard factoren van primaire betekenis, naast oplossing van ruimteproblemen, technische problemen en problemen van reserve-kapaciteit²⁾.

Wij noteerden als verwachting dat door overschakeling op olie de energiekosten met 10% stijgen t.o.v. het prijsniveau van 1977.

In het kader van het ondervuringsbeleid van het Ministerie van Economische Zaken wordt overschakeling van grootverbruikers (> 30 miljoen m³ aardgas per jaar) voorgestaan. De kontrakten van deze gebruikers zijn door de Nederlandse Gasunie integraal verlengd tot 1979, terwijl over 1980 en 1981 kontraktueel nog tot 20 miljoen m³ aardgas kan worden afgenomen.

De problematiek van eventuele overschakeling voor bedrijven zonder hoogwaardige toepassing van aardgas koncentreert zich voor Gelderland naar verwachting op "De Hoop", hoewel ook bij "De Verenigde", Coldenhove, "Hens Papier" en "Lona" zich problemen kunnen gaan voordoen (de

1) De variatie houdt nauw verband met de aard van het productieproces.

2) Dit geldt ook bij overgang op hoogwaardige toepassingen, bijvoorbeeld gasturbines.

aardgaskontrakten lopen in het algemeen t/m 1981).

Bij een eventuele overschakeling op olie van dit bedrijf zijn er de volgende mogelijkheden:

1. een miljoenen vergende investering, gepaard gaande met bouw van schoorsteen en ontzwavelingsinstallatie. Hiertegenover staat besparing op energiekosten.
2. het gebruik van zwavelarme olie. Hierdoor worden de stookkosten verhoogd en de grootte van de investeringen is hoog en nog onduidelijk.

Het transporteren van olie over de weg geeft enige extra wegbelasting, het lossen van olie zal luchtverontreiniging veroorzaken. Het stoken van olie betekent in feite voor de Veluwe het inzetten van de weg terug: door de overgang op aardgas werd een schoner milieu gegarandeerd. Zelfs bij goede voorzieningen is de kans op incidentele luchtverontreiniging door bedrijfsstoringen nooit geheel uit te sluiten.

Bij overgang van "De Hoop" op olie wordt bovendien het zogenaamde milieuplafond voor andere bedrijven in deze streek bereikt. Vooruitlopend op de publikatie van dit onderzoek hebben wij in overleg met de Gasunie bij het College van Gedeputeerde Staten op 7 februari 1978 bepleit adhesie te betuigen aan een verzoek van "De Hoop" aan het Ministerie van Economische Zaken het aardgaskontrakt met "De Hoop" dat eind 1981 expireert tot eind 1983 te verlengen (de onderneming moest in 1978 vergunning voor het stoken van olie aanvragen). Hierdoor zouden alternatieven zoals het blijven stoken met aardgas door introductie van hoogwaardige toepassing van aardgas en het stoken van verbruiksklare kolen kunnen worden bestudeerd. In dit kader merken wij nog op dat van de zijde van Van Gelder werd medegedeeld dat door overschakeling van aardgas op olie de prijs van energie met 10% t.o.v. het prijsniveau 1977 zal toenemen terwijl nauwelijks energiebesparende ontwikkelingen te verwachten zijn. Naar aanleiding van onze eerdere besprekingen meldde de Gasunie ons (april 1978) dat het kontrakt met "De Hoop" tot 1983 verlengd zal worden.

Over de hoogte van Nederlandse aardgasprijzen werden door de industrie geen klachten geuit.

Door enkele papierindustrieën is geklaagd over de hoogte van elektriciteitsstarieven van de PGEM, en wordt gesteld dat de PGEM financieel weinig tegemoet komt aan grootverbruikers met continue afname en weinig piekbelasting.

Vergelijkingen die men trekt met Scandinavië (witte steenkool!), maar ook met kollega's en konkurrenten in België en Duitsland wijzen op aanzienlijke tariefverschillen. Ook de Vereniging van de Nederlandse Chemische Industrie vindt dat er in Nederland te veel aan energie betaald wordt; volgens de AKZO in Nederland voor de zeer grote verbruikers 2.5% per kwh. meer dan in de Bondsrepubliek. Bovendien moet worden bedacht dat de papierindustrie in slechtere positie komt t.o.v. minder energievergende vervangende produkten. Het E.T.I.G. stelde zich met de PGEM in verbinding, deze N.V. reageerde o.a. met de opmerking dat door verstoken van kolen in bepaalde sectoren een relatief lage brandstofprijs optreedt, die nog aanzienlijk gunstig zal worden beïnvloed zodra de in aanbouw zijnde kolen/oliecentrale in produktie zal zijn. Bij tariefswijzigingen kunnen geen individuele uitzonderingen op het algemene grootverbruikerstarief worden gemaakt.

In landelijke vergelijkingen van elektriciteitsprijzen behoort de PGEM tot de voordelige leveranciers. Ten aanzien van de Gelderse papierindustrie geldt dat de individuele grootte van de bedrijven en hun bedrijfstijden in deze bedrijfstak van dien aard zijn dat normale bedrijfstarieven van toepassing zijn.

Van industriële zijde werd gereageerd met de mededeling dat de PGEM tot voor kort geen uitzonderingstarieven hanteerde in tegenstelling met andere Nederlandse elektriciteitsmaatschappijen, maar dat deze gedragslijn sedert kort in één geval doorbroken werd.

3. Overzicht van de knelpunten.

a. De fundamentele problematiek.

De meest naar voren komende wens ten aanzien van het overheidsbeleid die door de Gelderse papier(verwerkende) industrie werd geuit is dat bij te nemen maatregelen het nodige begrip wordt opgebracht voor de moeilijke positie van deze industrietak.

In het bijzonder wordt daarbij gewezen op de veelal onvoldoende rentabiliteit, die verslechtering van de concurrentiepositie niet toelaat.

Met name wordt gewezen op heffingen (zuiveringslasten!) en tarieven, waarover in dit rapport gegevens werden opgenomen.

De meest klemmende problemen zijn:

1. de in dit rapport besproken internationale concurrentie van de "grondstoflanden" met gunstige perspectieven (tariefafbouw). Dit betreft de papier- en kartonindustrie, vooral in de sektor massa-productie; er is sprake van structurele overcapaciteit¹⁾;
2. de structurele overcapaciteit in delen van de verwerkende sektor;
3. in samenwerking met het voorgaande: het ontbreken van coördinatie bij de investeringen in de E.E.G./onvoldoende inzicht in de omvang van investeringen;
4. de rentabiliteit van de bedrijven in de papiersektor is laag tot negatief bij bescheiden groeivoorzichten.

Het is niet verwonderlijk dat in samenhang met het voorgaande vooral problemen door ons werden genoteerd op commercieel en financieel terrein, de eerste nadrukkelijk ongeveer 20 maal, de tweede een tiental maal.

Bij de papierindustrie zijn er de bekende problemen bij Van Gelder (Apeldoorn, Wapenveld). Van de Eerbeekse bedrijven komen de meest positieve berichten van Hens Papier en de Zeeuw, beide verwerkende bedrijven. Bij het onderzoek was voorts de relatief gunstige positie

1). In Europees verband kan worden gerekend met toenemende integratie van bedrijven in deze branche (met grondstofproducerende bedrijven en samenvoeging van min of meer gelijksoortige bedrijven) en recycling.

van een aantal Buhrmann-Tetterode-bedrijven frappant. In Eerbeek moet door diverse (andere) bedrijven een zware concurrentiestrijd geleverd worden om te overleven.

Bij de kleinere bedrijven in Gelderland zijn reeds faillissementen voorgekomen. Op basis van afzetproblemen, financiering (vreemd vermogen) en investeringsniveau kon de positie van een 5-tal bedrijven als uiterst zwak beoordeeld worden, terwijl bij de toekomst van zeker een zevental bedrijven een vraagteken kan worden gezet.

b. Specifieke problemen.

- In de kommerciële sektor werden nog genoemd problemen met het rijksinkoopbureau, verstoring op de markt door Oosteuropese importen (politiek bepaalde prijzen) waaraan de rijksoverheid niet onschuldig is.
- Bij de financiële vraagstukken kwamen problemen naar voren betreffende vervangingsinvesteringen. Een aantal bedrijven heeft een verouderd produktie-apparaat (zie ook onze opmerkingen betreffende het investeringsniveau) bij matige of onvoldoende rentabiliteit.
- Een twaalfstal malen werden personeelsvraagstukken gesignaleerd. Enerzijds betroffen deze verloopkwesties, anderzijds de moeilijkheid vakbekwaam personeel te krijgen. De hoogte van de (jeugd) lonen werd soms vermeld als handicap op de (export)markt. Het functioneren van de ondernemingsraden werd veelal positief gekwalificeerd, doch de belangstelling van werknemers kreeg nogal eens een onvoldoende van de directies.
- Problematiek op het gebied van uitbreidingsmogelijkheid en woningvoorziening¹⁾ was naar rangorde de volgende categorie.
- Op milieugebied vraagt de onzekerheid over gehanteerde normen als handicap voor de bedrijfs(investerings)politiek aandacht. Daarbij werd naar voren gebracht dat het concentreren van bedrijven op complexen met industriebestemming meebrengt dat op

1). De industriekern Loenen/Eerbeek meldde 200 lokale inschrijvingen voor woningen in Eerbeek e.o. waarvan 50 voor buitenlandse arbeidskrachten.

ter aftevoel en deze terreinen extra toleranties moesten gelden.

Op het gebied van milieuproblematiek staat het vraagstuk van de geluidshinder op de eerste plaats¹⁾. Hiervoor werden soms grote investeringen verricht.

Bij de milieulasten werden - eerder gesignaleerde - klachten op het gebied van zuiveringslasten geuit, met name over de hoogte van de Gelderse tarieven en (Eerbeek) een navordering zuiveringslasten door het zuiveringsschap. Daarnaast de (gevreemde) problemen samenhangend met luchtverontreiniging (overschakeling aardgas - olie).

- De problemen van verbindingswegen zijn reeds vermeld (pag. 32 en verder).

- De problemen van energietarieven zijn eveneens vermeld (pag. 46 en verder).

- De problemen van slibstorting zijn aangestipt (pag. 37 en verder). Van Gelder bepleitte een snelle oplossing.

Deze onderneming stelde overigens op milieugebied dat de afvalstoffenwet een kostenstijging van f 2,- per ton produkt zal veroorzaken en de luchtverontreiniging een kostenstijging van 0.8% van de omzet.

- Diverse vraagstukken, zoals afloop van patent, vergunning grensoverschrijdend vervoer, P.T.T.-voorschriften, beperkingen door streekplan Veluwe (en S.I.R.) op toekomstige uitbreidingen, met name op woninggebied.

Gelderland Tielens klaagde over trage behandeling van een aangevraagde rijks-investeringspremie door de provinciale griffie. Het provinciale antwoord luidt dat uit vooroverleg bleek dat het accent op energie-besparing zou vallen. Een aanvraag werd door het bedrijf niet ingediend.

In een aantal gevallen waren er klachten over de activiteiten van (enkele) gewestelijke arbeidsbureaus. Deze zullen waarschijnlijk kunnen worden ondervangen door in plaats van alleen formele registratie van personeelsvraag meer direkt kontakt met de werkgevers over zijn problemen te leggen.

1). De Zeeuw vroeg daarbij aandacht voor het feit dat huizen om de fabriek gebouwd werden.

V. De aanpak van enkele problemen.

A. Werkgelegenheidsvraagstukken.

De sluiting van bedrijven blijkt sociaal een problematiek op te leveren met nare gevolgen (vervroegde pensionering, overplaatsing binnen concern, afvloeiing en indien mogelijk indiensttreding bij andere bedrijven), doch fundamenteel in economisch opzicht is het verlies aan arbeidsplaatsen. De andere papierindustrieën kunnen slechts in zeer beperkte mate personeel van bedrijven die sluiten opvangen. Hierbij spelen kwesties een rol zoals beperkte groei van de papierindustrie, geen aansluiting van aanbod van personeel op de vraag en geringe arbeidsmobiliteit.

Ten aanzien van Van Gelder-Wapenveld worden pogingen gedaan tot voortzetting van activiteiten te komen (recent bijvoorbeeld: plan tot fabricage van zogenaamd kringlooppapier).

Onverhoopte reductie van arbeidsplaatsen in Wapenveld zal gezien de oriëntatie in dit deel van Gelderland het beste in Heerde gekompenseerd kunnen worden (o.i. een moeilijke zaak gezien de industriële ontwikkeling van deze gemeente tot dusver), terwijl mogelijk de arbeidsmarkt in Zwolle en omgeving soelaas kan bieden. Voor werkers in de papierindustrie denkt men aan compensaties in verwante bedrijven (procesindustrie).

Voor Eerbeek dreigt altijd het gevaar van de tamelijk grote eenzijdigheid ondanks de verschillende produktieprogramma's. In principe zou additie van bijvoorbeeld 20% (+ 400 arbeidsplaatsen) in sectoren buiten de papier(verwerkende) industrie, bijvoorbeeld voedingsmiddelenindustrie, sociaal-economisch gewenst zijn, doch dan zijn duidelijk moeilijkheden te noemen:

- de papierindustrie heeft woningbehoefte (ook voor huizen van gastarbeiders, die blijvend zich willen vestigen);
- deze zullen toenemen door eventuele invoer van 5-ploegendiensten;
- de gezinsverdunding vraagt extra woningen¹⁾;
- het streekplan houdt geen rekening met forse economische expansie van Eerbeek; toevoeging van andere bedrijven zou de motorische kracht van Eerbeek ongetwijfeld gaan vergroten.

Theoretisch zou kunnen worden gesteld dat omscholing naar forensendorp voor Eerbeek en loenen een alternatief zou kunnen zijn voor eigen industriële werkgelegenheid. Het bezwaar is echter dat dan de dynamiek uit deze concentratie wordt gehaald, die in het G.A.B.-rayon met Zutphen en Lochem een van

1). De woningbezetting in de gemeente Brummen daalde van gemiddeld 3.84 in 1971 (Eerbeek en omgeving 3.98) tot 3.39 in 1977.

de drie zwaartepunten van werkgelegenheid vormt.

Daarbij moet bedacht worden dat het personeel niet "pendel minded" is. Uit ervaringen, o.a. bij Schut Superieur, bleek wederom duidelijk de geringe arbeidsmobiliteit.

In elk geval lijkt een geleidelijke toevoeging van arbeidsplaatsen buiten de papier(verwerkende) sektor ons voor Eerbeek/Loenen een gunstige zaak.

In dit verband merken wij nog op dat volgens P.W.E.-gegevens van de ongeveer 2.000 geregistreerde arbeidskrachten (exklusief De Zeeuw) er $\pm$ 1.600 uit Brummen afkomstig waren, $\pm$ 170 uit Apeldoorn en $\pm$ 100 uit de gemeente Rheden.

De afvloeiingsproblemen die aktueel zijn naast Van Gelder - Apeldoorn koncentreerden zich de laatste tijd om Schut Superieur. In totaliteit gaat het in Nijmegen om sluiting van een bedrijf (pergamijn papier) met meer dan 50 man personeel.

Er bestonden bij Schut plannen om een geheel andere (zg. supertape) fabriek elders in Nijmegen te beginnen. Het is de vraag of toekenning van de gevraagde vergoeding voor de bestaande panden aan de Waal niet de moeite waard geweest zou zijn, gezien het belang van de planning van dit super-tape-bedrijf met t.z.t. $\pm$ 75 werkenden op het industrie-terrein. De gemeente achtte de gevraagde vergoeding te hoog en distancieerde zich van het voorstel.

Bij Van Gelder Apeldoorn is een gedeeltelijke afvloeiing gerealiseerd (met o.a. verplaatsing van personeel naar Eerbeek (papiernijverheid) en Harderwijk/Reynolds Aluminium).

Ten aanzien van Lona (te Loenen) kan worden opgemerkt dat het te grijpen is dat deze onderneming gezien zijn in totaliteit nog goede commerciële en financiële positie zich distancieerde van reductie van de eigen mogelijkheden, zoals voorgesteld in het herstruktureringplan van de begeleidingscommissie massief kartonindustrie.

Van Van Gelder te Renkum kan door omschakeling van activiteiten (fabriek II naar fabriek III) enige wijziging in het personeelsbestand worden verwacht namelijk een terugloop van ongeveer 800 naar 630 arbeidskrachten. Het afvloeiingsprobleem zal o.i. niet zwaar blijken te zijn, omdat de plaatsing van ongeschoolden momenteel gemakkelijk gaat. Het verlies aan arbeidsplaatsen zal de taakstelling voor de werkgelegenheidsontwikkeling vergroten; dit probleem zal binnen de gehele Arnhemse agglomeratie dienen te worden opgelost.

Bij de afvloeiing van arbeidskrachten in de papiernijverheid is een bijzonder probleem dat het aantal oudere arbeidskrachten t.o.v. de gehele industrie relatief groot is (zie bijlage II).

Bij de opleidingsgegevens frappeerde het dat de mogelijkheden voor bijscholing (buiten bedrijf) niet worden gezien, in verband met het tijdverlies dat daarmee gepaard gaat.

B. Opheffing van knelpunten. Aan de problemen op commercieel terrein zal de overheid weinig kunnen doen. Belangrijk is de vraag in hoeverre in groei in overcapaciteiten mogelijk is en wat met herstructurering wordt bereikt.

Op financieel terrein kan in incidentele gevallen via subsidies soms steun worden geboden. Een snelle medewerking van overheidszijde is hierbij van belang.

Aandacht dient te worden gevraagd van betrokken overheden voor concurrentievervalsing door regionale verschillen in tarieven (met name zuiveringslasten) en incidentele steunmaatregelen (soms ten behoeve van zwakke bedrijven in Noord Nederland). Ingrijpen op deelgebieden is voor de positie van de papierindustrie op de afzetmarkten gevaarlijk.

Bij dit alles moet bovendien nog gerekend worden met de ongunstige effecten van tariefafbouw bij de invoerrechten.

Bij het opleggen van maatregelen in het kader van milieubeheer dient grote zorgvuldigheid betracht te worden. De slibstorting vraagt kennelijk om een goede regeling.

De kwestie van energietarieven wordt als knelpunt genoemd, met name de P.G.E.M.-tarieven voor grootverbruikers.

De optrekking van de prijs van waterverbruik tot drinkwaterniveau (kostenverhoging 1-5% van de omzet!) wordt terecht als een ernstige dreiging ervaren, hoewel thans uiteraard nog niet van een knelpunt gesproken kan worden.

C. Aanbeveling tot bestudering van enkele problemen.

Mogelijkheden de houtproductie te vergroten. Er zou moeten worden bezien in hoeverre het verantwoord en mogelijk is deze produktie op marginale landbouwgronden te stimuleren (zie blz. 10). De gesuggerde tijdelijke bebossing van gebieden door gemeenten lijkt ons niet eenvoudig waar te maken, doch ook deze mogelijkheid zou nader onderzocht kunnen worden.

- Een probleemgebied dat reeds op blz. 32 e.v. is aangestipt en zeker nadere studie vereist, is de transportsituatie in het gebied Eerbeek/Loenen; verbeteringen zijn dringend gewenst.

- Bestudering van mogelijkheden om de oud-papierindustrie (en dus de oud-papierhandel) in stand te houden achten wij een nuttige zaak.
- De vuilscheiding bij de V.A.M. vraagt kritische aandacht. Het gebruik van kringlooppapier zal door de overheid gestimuleerd moeten worden (zeker indien Gelderse bedrijven tot produktie hiervan overgaan).
- Aandacht is verder door Van Gelder nog gevraagd voor het stortingsprobleem voor industrieslib (inrichten van stortplaatsen voor industrievuil en/of subadiëring van vuilverbranding).
- De klachten over onduidelijke normeringen t.a.v. hinder vragen aandacht van de overheid (geluidshinder, luchtverontreiniging).
- Het verdient aanbeveling na te gaan welke mogelijkheden er zijn om het ontstaan van samenwerkingsverbanden in de papierverwerkende industrie te bevorderen.
- De problemen van uitbreiding (genoemd door Gelria, Kolibri en Van Delden) en woningvoorziening met hun ruimtelijke problematiek (o.m. relatie met het streekplan) verdienen aandacht.
- De mogelijkheden tot omscholing van afgevoelde werknemers uit de papierindustrie hebben in het verleden tot een positief resultaat geleid. In noodsituatie verdienen deze mogelijkheden derhalve alle aandacht.
- Studie naar een verdere verdieping van de reeds bestaande mobiliteitsbevorderende maatregelen kan wellicht nog instrumenten aanreiken om de bereidheid tot pendel en migratie te vergroten indien lokale arbeidsplaatsen verdwijnen en/of niet voldoende beschikbaar zijn.
- Tenslotte is het aan te bevelen aandacht te blijven geven aan de energievraagstukken, die samenhangen met overschakeling van aardgas op andere energiebronnen. Hiermede verband houdende milieuvervuiling zou een grote achteruitgang betekenen (Veluwe!) terwijl de problemen voor de industrie eveneens niet onderschat mogen worden.

Bijlage I.

Papier- en papierverwerkende industrieën; globale produktindeling.

(Bedrijven die enquête-gegevens voor het onderzoek verstrekt hebben).

1. Van Gelder Apeldoorn. Papierfabriek; na reorganisatie voornamelijk oud-Hollands papier, verder plastic film-industrie, speciale vezelproduktendivisie, verwerkingsbedrijf Apeldoorn.
2. Van Houtum & Palm B.V., Apeldoorn. Houtvrij papier, gestreken papieren en karton.
3. Van Houtum & Palm B.V., Ugchelen. Waardepapier (bankpapier, cheques e.d.).
4. Van Gelder Renkum I. Houthoudend diepdrukpapier, behangselpapier, grondpapier en houthoudend gestreken drukpapier.
5. Van Gelder Renkum II. Courantenpapier. Nieuwbouw fabriek III, met een capaciteit van 150.000 ton courantenpapier per jaar, thermomechanische houtstoffabriek en houtvoorbereiding, waterzuiveringsinstallatie, ontinktingsfabriek en elektriciteitsvoorziening.
6. Van Gelder Wapenveld. Witpapierfabriek (o.a. houtvrije drukpapieren en schrijfpapieren).
7. B.V. Papierfabriek v/h G. Schut & Zonen. Ongestreken veredeld papier.
8. Gelderland Tielens Papierfabrieken B.V. Kwaliteitspapier in de wit-papiersektor en technische papiersoorten (natuurpapier en karton, gestreken karton, kopieerpapier, Océ-papier).
9. Papierfabriek Doetinchem. Eenzijdig gladde en gekrepte papieren voor verpakkingen en hygiënische doeleinden (o.a. zeer dunne kwaliteiten).
10. Verenigde Papierfabrieken, Eerbeek. Fabriek van vouwdozenkarton; specialiteit: betere soorten.

11. Mens Papier Eerbeek. Fabrikage van en handel in etikettenpapier.

12. Papierfabriek "De Hoop", H. Bos & Zn. B.V., Eerbeek.

1). golfkarton en kartonnages.

2). afdeling papierfabrieken.

13. Zutphen: Fibor (massief karton). Assortiment: verpakkingsmaterialen en verpakkingssystemen.

14. W.A. Sanders Papierfabriek "Coldenhove" B.V. Papierfabriek en kartonnagebedrijf te Eerbeek (simplex- en duplexpapieren, vouwdozen, doosjes).

15. Te Ruurlo Bovendien mappen-afdeling.

16. Lona Verpakking B.V., Loenen en Neede. Papier, golfkarton en

17. massiefkartonfabrieken. Assortiment: grijspapier, golfkarton en

18. -verpakkingen, massief karton en -verpakkingen.

19. Schut Supérieur, Eerbeek en Nijmegen. Bedrijf met 4 divisies: verpakkings-

20. papier (met draagtassen, zakken), konsumentenverpakkingen; supertape (zelfklevend band); machines (handel; verpakkingssystemen en -lijnen, sluitmachines).

21. T.P.T. Nederland B.V., Ede en Aalten. Textielhulzen, allerlei

22. kernen.

23. H.D. Burgers Papierwarenindustrie B.V., Apeldoorn. Papieren zakken en rollen, plastic zakken en kartonnen schaaltes.

24. D. en T. Koldewijn's Papierwarenfabrieken B.V., Apeldoorn. Papieren rollen, -draagtassen, -apparaattrollen, enveloppen, handel in plastic draagtassen.

25. Fa. Acarti, Apeldoorn. Luxe kartonnen verpakkingen, lepel- doosjes, cassettenverpakkingen etc.

26. Gelria B.V. Dozen (groenten, fruit, geslacht pluimvee).

27. Snel B.V., Bemmelen. Papier- en kartonveredeling (bewerking vouwkartonnages, cassettenshowkarton, toonbankdozen etc.).

28. Kolibri B.V., 's Heerenberg. Zelfklevende etiketten.
29. Slijkhuis B.V., Eerbeek. Papieren zakken, rollen, vellen (machinaal drukken).
30. Sanders Papierindustrie, Eerbeek. Gecoat papier, loonwerk.
31. Nederlandse Pillo-Pak Mij. B.V., Eerbeek. Golfkarton- en kunststoffenprodukten gebaseerd op luchtkussenfolie (zwembadafdekking, isolatie voor spouwmuren e.d.).
32. Golfkartonfabriek Z. de Zeeuw B.V., Eerbeek. Verpakkingsmateriaal (golfkarton, verpakking in ruimste zin).
33. Edelpapier B.V., Doetinchem. Plakband en gelamineerd papier.
34. Kartonnagefabriek "Volharding", Elburg. Veredelde vouwkartonnages (dozen voor medische sektor, puzzels etc.).
35. Jan van Delden B.V., Vaassen. Kompakt board.
36. Besin Kartonnagefabriek B.V., Ermelo. Deurvullingen.
37. Sweetheart Monocon B.V., Groenlo. Conische bekertjes t.b.v. levensmiddelen.
38. W. v.d. Most & Zn., Heerde. Enveloppen (bedrukt, gevensterd).
39. Tupak B.V., Nijkerk. Rondkartonnage (verzendkokers, industriële kokers).
40. J. Kilsdonk B.V., Nijmegen. Schoendozen, sierdozen met PVC-deksel.
41. Celtona Nefa B.V. Sanitaire papieren, servetten.
42. Gebr. Mogendorff B.V., Zevenaar. Etiketten (heatseal, zelfklevende en hangetiketten).
43. Spruyt Holland B.V., Zutphen. Verpakkingen, bekertjes (karton), vacuümgevormde plastic verpakkingen, algemeen drukwerk.
44. Papier-Metaal B.V., Zutphen. Verpakkingsprodukten (voornamelijk levensmiddelensector), halffabrikaten voor drukkerijen en groot-handel.

45. Nimax Etiketten B.V., Elst. Etiketten van papier en kunststof.

46. Bach B.V., Brummen. Papierverwerkende industrie.

47. Papierwarenfabriek "Brummen" B.V., Brummen. Papierwaren (gesloten).

Bijlage II.

a. C.B.S. Algemene Volkstelling 1971.

Beroepsbevolking naar leeftijd en geslacht van mensen in loondienst en medewerkende gezinsleden.

A. Industrie-, transportberoepen e.d.

B. Papierwaren- kartonnage werkers.

Mannen	A	B	Vrouwen	A	B
14 - 24 jaar	27 %	22%	14 - 19 jaar	36 %	40%
25 - 34 jaar	26 %	33%	20 - 24 jaar	29 %	28%
35 - 54 jaar	36 %	36%	25 - 34 jaar	14 %	8%
55 - 64 jaar	11 %	9%	35 - 64 jaar	21 %	24%
65 jaar e.o.	0,4%	--	65 jaar e.o.	0,3%	--

b. P.W.E. 1976.

Leeftijdsofbouw in de papier en papierverwerkende industrie (inkluisief part-time).

	<u>Mannen</u>	<u>Vrouwen</u>
15 jaar	0,1%	0,4%
16 jaar	0,3%	2 %
17 jaar	1,5%	4 %
18 t/m 24 jaar	12 %	51 %
25 t/m 44 jaar	52% %	32 %
45 t/m 54 jaar	23 %	7 %
55 t/m 64 jaar	10 %	3 %
65 jaar e.o.	0,2%	--

